

Kartläggning av metoder och arbetsätt
som kan användas i arbetet med att
förebygga våldsbejakande extremism på
SiS särskilda ungdomshem

Förord

Den här rapporten är slutprodukten av regeringsuppdraget¹ att kartlägga metoder och arbetssätt som kan användas i arbetet med att förebygga våldsbejakande extremism inom Statens institutionsstyrelses, SiS, särskilda ungdomshem. I enlighet med uppdraget har SiS inhämtat kunskap om hur arbetet för att förebygga våldsbejakande extremism bedrivs inom ungdomsvården i några utvalda länder. SiS har sammanställt exempel på metoder och arbetsformer som används i Sverige och internationellt och som har framkommit i kartläggningen. I genomförandet av uppdraget har SiS beaktat ett barnrättsperspektiv.

Rapporten är skriven av psykolog och biträdande institutionschef Anna Lindner samt utredarna Isabelle Monell och Margareta Wihlborg. I färdigställandet av rapporten har forskningsledare Therese Reitan deltagit. Ansvarig avdelningsdirektör har varit Eva Franzén.

Stockholm 30 maj 2016

Kent Ehliasson
Generaldirektör

¹ Regeringsbeslut 2015-04-23, Ku2015/01386/D.

Sammanfattning

Statens institutionsstyrelse fick under 2015 i uppdrag att kartlägga metoder och arbetssätt som kan användas i arbetet med att förebygga våldsbejakande extremism inom SiS särskilda ungdomshem. Uppdraget redovisas i denna rapport.

För att få en bild av läget när det gäller våldsbejakande extremism inom SiS genomfördes en enkätundersökning på de särskilda ungdomshemmen. Svaren visade att ett fåtal ungdomar placerats på grund av beteenden kopplade till våldsbejakande extremism under det senaste året. Däremot hade personal på ungdomshem i ett 40-tal fall uppmärksammat att ungdomar gett uttryck för våldsbejakande extremistiska åsikter.

Generellt visar kartläggningen av metoder och arbetssätt mot våldsbejakande extremism att ungdomsvården i många länder är i en sökande fas och att de metoder som används inte är beforskade i någon större utsträckning. Metoder som utvecklats för vårdformer som motsvarar SiS särskilda ungdomshem saknas. De metoder och arbetssätt som identifierats, framför allt i fängelsemiljöer, omfattar både screening- och riskbedömningsinstrument, behandlingsprogram och andra strukturerade insatser samt olika sätt att organisera vården. De strukturerade insatserna skiljer sig från varandra i frågan om de riktas mot den bakomliggande ideologin eller bara mot våldsanvändningen, om kommunikationsformen är konfrontativ eller nyfikat utforskande, om programmen bedrivs i grupp eller individuellt, om insatserna ges i myndigheters eller frivilligorganisationers regi samt om programmen bedrivs i den reguljära institutionsvården eller vid specialiserade anstalter.

Med tanke på utvecklingen i Sverige och omvärlden är det sannolikt att placeringen av ungdomar med intresse för, och engagemang i, våldsbejakande extremistiska rörelser kommer att öka inom SiS under de närmaste åren. Mot bakgrund av vad framkommit som i kartläggningen och undersökningen av situationen vid ungdomshemmen bedömer SiS att det förebyggande arbetet mot våldsbejakande extremism vid de särskilda ungdomshemmen behöver förstärkas på några områden:

- Personal behöver utbildning om våldsbejakande extremism, exempelvis om de olika rörelsernas uttrycksätt och symboler.
- Det kan vara lämpligt att testa ett screeninginstrument för att identifiera ungdomar med en våldsbejakande extremistisk problematik samt ett samtalsstöd för att kunna föra strukturerade samtal om våldsbejakande extremism.
- SiS kommer att förstärka arbetet med demokrati och mänskliga rättigheter inom ramen för SiS skolverksamhet.
- SiS kan behöva upprätta kontakter med imamer, som kan ge unga religiös vägledning och en motvikt till extremistiska budskap.
- Det finns anledning att närmare belysa flickornas situation vad gäller våldsbejakande extremism.

SiS avser att ta fram en handlingsplan för det fortsatta arbetet.

Innehåll

Förord	2
Sammanfattning	3
1. Inledning och disposition	6
2. Bakgrund och lägesbeskrivning	8
2.1 Radikalisering och avradikalisering	8
Avradikalisering – vägen ut	9
Individens förändring vid radikalisering	9
Sårbarhet för våldsbejakande extremism hos ungdomar med antisocialt beteende	10
2.2 Institutionsvård av ungdomar med antisocial problematik	11
SiS särskilda ungdomshem	12
Lägesbild av våldbejakande extremism på särskilda ungdomshem	12
3. Avgränsning och genomförande	15
4. Resultatet av kartläggningen av metoder och arbetsätt	17
4.1 Screening och riskbedömning	17
Checklistor och screeninginstrument	17
Riskbedömningsinstrument	18
Risk-, behovs- och responsivetsbedömningar	18
4.2 Behandlingsprogram och strukturerade insatser mot våldsbejakande extremism	18
Individuella program	19
Gruppbaserat program	20
Andlig vård i arbetet mot våldsbejakande islamism	21
Skolbaserade insatser	22
Familje- och nätverksarbete	23
Mentorskap	24
Avhoppprogram	24
Multidisciplinärt program	25
Några centrala vägval	26
4.3 Vårdens organisering	27
Utbildning av personal	27
Placeringsstrategier	28
Samverkan mellan myndigheter	28
Restriktioner i tillgången till internet och sociala medier	29

5. De kartlagda metodernas relevans för SiS särskilda ungdomshem.....	31
Vård och behandling vid de särskilda ungdomshemmen.....	31
5.1. <i>Screening- och riskbedömningsinstrument</i>	32
5.2. <i>Behandlingsprogram och strukturerade insatser</i>	33
Förebyggande arbete inom SiS skolverksamhet.....	35
5.3 <i>Organisering av vården</i>	36
6. Diskussion.....	39
SiS framtida arbete mot våldsbejakande extremism.....	40
Referenser.....	42
Bilaga 1.....	47
Bilaga 2.....	49

1. Inledning och disposition

I jämförelse med många andra länder har Sverige legat efter i det förebyggande arbetet mot våldsbejakande extremism. Säkerhetspolisen har i många fall varit enda instansen som arbetat mot extremism.² Den statliga utredningen om ett effektivare arbete för att förebygga våldsbejakande extremism som presenterades i december 2013, förordade att en nationell samordnare skulle utveckla det offentliga arbetet kring extremism.³ Kort därefter tillsattes den nationella samordnaren med uppdraget att förbättra samverkan mellan myndigheter, kommuner och organisationer på nationell, regional och lokal nivå. Samordnaren ska även verka för att kunskapen om våldsbejakande extremism ökar och att förebyggande metoder utvecklas. En referensgrupp för kunskaps- och informationsutbyte bildades och SiS är en av de myndigheter som ingår i gruppen.

Under våren 2015 fick SiS, i likhet med flera andra myndigheter, ett utredningsuppdrag att utveckla det förebyggande arbete som riktas mot individer som är, eller har varit, anslutna till våldsbejakande extremistiska rörelser. Enligt uppdraget ska SiS inhämta kunskap om hur arbetet för att förebygga våldsbejakande extremism bedrivs inom ungdomsvården i några utvalda länder. SiS ska sammanställa exempel på metoder och arbetsformer som används i Sverige och internationellt. I genomförandet av uppdraget ska SiS beakta ett barnrättsperspektiv. Med denna rapport redovisar SiS uppdraget.

I rapporten har arbetsgruppen utgått från den nationella samordnarens definition av våldsbejakande extremism:

”Våldsbejakande extremism är ett samlingsbegrepp för rörelser, ideologier eller miljöer som inte accepterar en demokratisk samhällsordning och som främjar våld för att uppnå ett ideologiskt mål. Med våldsbejakande extremism avses den våldsbejakande högerextremistiska vit makt-miljön, den våldsbejakande vänsterextremistiska autonoma miljön och den våldsbejakande islamistiska extremistmiljön.”⁴

Rapporten består av tre huvuddelar:

- En beskrivning av den aktuella situationen vad gäller förekomsten av våldsbejakande extremism inom SiS.
- En kartläggning av metoder och arbetssätt för att förebygga våldsbejakande extremism.
- En analys av kartläggningens relevans för SiS särskilda ungdomshem.

SiS har i arbetet med kartläggningen inriktat sig på insatser riktade mot unga som befinner sig i riskzonen för att begå brott, liksom insatser för ungdomar som redan har en dokumenterad brottslighet med anknytning till våldsbejakande extremism. Därutöver har arbetet inriktats på erfarenheter från institutionsvård av ungdomar med antisocial problematik,

² Ranstorp, Gustafsson & Hyllengren (2015).

³ SOU 2013:81.

⁴ Dir. 2014:103.

det vill säga social barn- och ungdomsvård eller kriminalvård/ungdomsfängelser. Eftersom ungdomar som vårdas inom SiS också går i skola, och skolgången är en central del av placeringen, belyser rapporten även generell prevention inom skolan; insatser lämpade för att stärka ungdomarnas möjlighet att aktivt delta i ett demokratiskt samhälle.

I nästa avsnitt ges en kort presentation av radikaliseringsbegrepp och vilka mekanismer som kan driva på en radikaliseringsprocess samt en beskrivning av den aktuella situationen vad gäller förekomsten av våldsbejakande extremism inom SiS. Därefter följer en beskrivning av hur kartläggningen av metoder och arbetssätt genomförts innan resultatet av inventeringen redovisas i avsnitt fyra.

I femte avsnittet diskuteras kartläggningens relevans för verksamheten vid de särskilda ungdomshemmen. Rapporten avslutas med slutsatser och rekommendationer för SiS framtida arbete mot våldsbejakande extremism.

2. Bakgrund och lägesbeskrivning

I detta avsnitt ges först en kort presentation av radikaliseringsprocessen, med fokus på vägarna in i och bort från ett bejakande av våld med ideologiska förtecken. Därefter följer en lägesbeskrivning från SiS som bland annat baseras på en enkätundersökning och uppföljande rundabordsamtal som genomfördes för att fånga personalens erfarenheter av problematiken och hur de valt att hantera den.

2.1 Radikaliserings- och avradikaliseringsfaktorer

Det finns både sociala och individuella orsaker till att unga radikaliseras. Ibland sammanfattas de i push- och pullfaktorer, det vill säga förhållanden som *stöter bort* ungdomen från sin omgivning och *drar in* hen i ett nytt sammanhang. Följande exempel på sådana faktorer listas i den norska nationella vägledningen för att förebygga våldsbejakande extremism:⁵

Pushfaktorer:

Upplevelse av diskriminering
Upplevelse av rasism
Känslan av att bli kränkt
Upplevelse av orättfärdighet
Identitetssökande
Dålig självkänsla
Bristande tro på demokratiska lösningar
Traumatiska upplevelser
Äventyrlust
Meningslöshet

Pullfaktorer:

Respekt
Erkännande
Makt och kontroll
Känslan av att göra något meningsfullt
Känslan av mening med livet
Tillhörighet, gemenskap och identitet
Lojalitet till gruppen
Förebilder (förälskelse eller respekt)
Bekräftelse
Attraktiva ideologiska argument

Radikaliseringsprocessen beskrivs oftast som en process som består av olika faser. Individens engagemang ökar gradvis och når en kulmen där individen deltar i eller på annat sätt bidrar till våld.⁶ Radikaliseringsprocessen kan vara en utdragen process, men den kan också gå snabbt.⁷ Vissa kritiker framhåller att processen inte har ett självklart förlopp och att ett engagemang kan gå över av sig själv innan våldsutövning blir aktuellt.⁸

National Offender Management Service, NOMS, är en del av brittiska justitiedepartementet i Storbritannien. Organisationen arbetar bland annat med att ta fram riskbedömningsinstrument och metoder i arbetet med terrorister och intagna som bedöms som sårbara för våldsbejakande extremism. NOMS bedömningsinstrument och behandlingsprogram baseras på forskning och intensivt fältarbete.

NOMS konstaterar att det inte finns någon enskild faktor som kan förklara varför en person utvecklas till våldsbejakande extremist. Tre faktorer bedöms emellertid som särskilt viktiga för radikaliseringsprocessen – *engagemang, intention och kapacitet*:

⁵ Justis- och beredskapsdepartementet (2015).

⁶ Horgan (2009).

⁷ Ranstorp & Hyllengren (2013).

⁸ Föredrag av Christer Mattson, föreståndare för Segerstedtinstitutet 12 januari 2016, Göteborg.

- *Engagemang* – en process där en individ blir intresserad av, eller knuten till en extremistgrupp.
- *Intention* – vad den enskilde är villig att göra för "gruppen", i form av att använda sig av olagliga medel eller våld för att uppnå extremistgruppens mål.
- *Kapacitet* – den enskildes erfarenhet av våld eller kompetens att begå andra brott för att gynna extremistgruppen.

NOMS utgångspunkt är att det finns två olika vägar in i extremismen, så kallade pathways.⁹ Den ena vägen beskrivs som ideologisk, där individen gradvis skolas in i våldsbejakande extremism. Det politiska engagemanget i en våldsbejakande ideologi kommer före intentionen att skada och kapaciteten att agera med våld för att uppnå sina syften. Den andra vägen beskrivs som antisocial där individen motiveras av egenintressen och kriminalitet. Individen har redan kapacitet att ta till våld, intentionen att skada och det politiska engagemanget kommer i ett senare skede. Risk- och sårbarhetsfaktorer handlar främst om spänningssökande, längtan efter kamratskap och äventyr. Behov av att dominera över andra människor är också utmärkande.

Avradikalisering – vägen ut

Studier har visat att unga som lämnar extremistiska grupperingar ofta gör det på grund av besvikelse på gruppen, en känsla av bristande lojalitet och en upplevelse av att våldet går för långt. Längtan efter ett normalt liv och möjligheten att skaffa familj och karriär blir viktigare.¹⁰

Inom socialpsykologin görs ibland en distinktion mellan beteendemässiga och kognitiva processer i avradikalisering.¹¹ Avradikalisering börjar ofta med en beteendemässig förändring då delaktigheten i våldsbeteenden upphör, ibland kallad *disengagement*. Förändringen kan bero på att individen känner sig desillusionerad, utbränd eller trött på upplevelsen att misslyckas med att uppnå uppsatta mål. Den beteendemässiga förändringen behöver inte nödvändigtvis innebära att individen lämnar rörelsen eller det politiska tankegodset, men att avstå från våld är ett första steg ut ur extremismen. Helt avradikaliserad är individen först när hen även har en kognitiv distans till de våldsbejakande idéerna. Det händer att ordningen är omvänd, att individen vill lämna ideologin men fortfarande ägnar sig åt våld.

Individens förändring vid radikaliserings

Inom institutionsvården utgår arbetet från individens förutsättningar och behov. Det blir därför särskilt viktigt att titta på de psykologiska förändringar som radikaliserings innebär. *Quest of Significance Model for Radicalization*¹² är en relativt ny teoretisk modell som försöker förklara vad som händer med individen i samband med radikaliserings. Modellen, som också testas i experimentell forskning, utgår från det allmänmänskliga behovet att känna sig viktig och betydelsefull. Enligt modellen är behovet att känna sig betydelsefull alltid aktiverat när en individ radikaliserats. Det kan aktiveras av att individen upplever att den

⁹ Föredrag av Carys Keane, psykolog, National Offender Management Service, 15 oktober 2015, Barcelona samt samtal 4 februari 2016, London.

¹⁰ Bjørge (2009).

¹¹ Bjørge & Horgan (2009).

¹² Kruglanski, Chen, Dechesne, Fishman & Orehek (2009).

egna betydelsen är hotad eller kränkt – eller om det uppstår en möjlighet att öka den egna betydelse avsevärt. För radikalisering krävs en utveckling i tre steg:

- 1) Behovet av att känna sig betydelsefull aktualiseras hos individen.
- 2) Individen identifierar sig med idén om våld som en rättfärdig metod att nå betydelse.
- 3) Individen etablerar ett starkt fokus på *ett åtagande* som gör att andra mål i livet förlorar betydelse.

I processen sker en kognitiv förändring hos individen. Individens fokusering på den extremistiska ideologin leder till att de vanliga intressena i livet bleknar. Centrala livsområden som till exempel familj förlorar sin betydelse. Den starka fokuseringen är också förklaringen till att andra grundläggande behov, som trygghet och frihet, kan nedprioriteras – även om det innebär skada, smärta eller död.¹³

Enligt *Quest of Significance Model for Radicalization* är avradikalisering en omvänd process då fokuseringen på *ett* mål släpper och fler mål och intressen känns viktiga igen. När intresset för våld får konkurrens av andra intressen minskar också identifikationen med våldsutövningen. Våldet blir mindre viktigt för upplevelsen att vara en betydelsefull person.

Det finns dock möjlighet att påverka denna process. Insatser för att återuppväcka andra intressen och livsområden kan motverka den ensidiga fokuseringen.¹⁴ Att återknyta till familj, vänner och gamla intressen kan hjälpa. Behovet av att känna sig betydelsefull kan också fyllas på annat sätt, genom prosociala beteenden. Att delta i utbildning och andra insatser som rustar en individ för framtiden kan ge hopp om att bli betydelsefull i ett socialt sammanhang. Behovet av känna sig betydelsefull kan också fyllas genom att engagera sig för andra människor, till exempel genom fredlig mission och socialt arbete.¹⁵

Sårbarhet för våldsbejakande extremism hos ungdomar med antisocialt beteende

Utvecklingspsykologiskt innebär tiden som tonåring och ung vuxen en period av sökande. Separationsprocessen från ursprungsfamiljen öppnar upp för ett sökande efter identitet och ny gemenskap.¹⁶ Detta kan tillsammans med andra riskfaktorer göra ungdomar sårbara för att dras in i våldsbejakande extremism.

Unga med antisocialt beteende eller annan psykisk sårbarhet är sannolikt särskilt utsatta. Problembeteenden i form av antisocialitet har en distanserande effekt i förhållande till familj och vänner och ökar sårbarheten för att bli värvad till en radikal grupp som erbjuder identitet, struktur och kanske även en familjekänsla.¹⁷ Aktuella undersökningar av unga som rest eller planerat att resa för att strida i Syrien visar att det finns en överrepresentation av sociala problem, beteendeproblem och psykisk sårbarhet. Bland 140 nederländska ungdomar som rest eller planerat att resa har närmare hälften dokumenterade beteende-

¹³ Kruglanski, Gelfand, Bélanger, Sheveland, Hetiarachchi & Gunaratna (2014).

¹⁴ Kruglanski, Gelfand, Bélanger, Sheveland, Hetiarachchi & Gunaratna (2014).

¹⁵ Dugas & Kruglanski (2014).

¹⁶ Erikson (1988).

¹⁷ Post (1990).

problem eller kriminalitet.¹⁸ Danska Ankestyrelsen har sammanställt information om tjugo radikaliserade ungdomar som rest eller varit på väg att resa.¹⁹ Även bland dessa ungdomar finns en överrepresentation av kriminalitet och sociala problem. En annan aspekt som ofta lyfts fram när det gäller antisociala ungdomar är deras kapacitet och vana att bruka våld. De drivs ofta av grupptillhörighet, önskan att få dominera andra och äventyrslystnad vilket kan bidra till ett ökat intresse för våldsbejakande extremism.

Den svenska säkerhetspolisen har lyft fram individer som planerar och begår terrorbrott på egen hand, så kallade ensamvargar, som en särskild risk.²⁰ En undersökning av 119 ensamvargar som genomfört attentat i Europa och USA visar att drygt hälften av dem var socialt isolerade och att de oftare var psykiskt sjuka jämfört med grupporienterade extremister.²¹ En övervägande del, 97 procent, var män. De som inspirerats av extremistisk våldsbejakande islamism var ofta yngre studenter som radikaliserats via nätet. De högerextrema förövarna tenderade att vara mer isolerade och ha sämre socioekonomisk ställning. Även bland dessa är antisocialitet vanligt. Drygt fyrtio procent hade ett kriminellt förflutet. I Sverige bedöms att det största hotet från ensamagerande gärningsmän kommer från den våldsbejakande islamistiska extremismen.²²

Forskningen har hittills främst berört mäns delaktighet i extrema rörelser. En orsak kan vara att kvinnors radikalisering missförstås och underskattas. Kvinnor har dock alltid varit ett mål för rekrytering och mycket talar för att kvinnors delaktighet i både sekulära och religiösa grupperingar kan ha ökat de senaste 30 åren. Drivkrafterna för kvinnor att ansluta sig till extremistiska grupperingar beskrivs ibland som mer filantropiska och moraliska. Mycket tyder dock på att kvinnor ansluter sig av samma skäl som män, men att media tenderar att mystifiera kvinnor och beskriva dem antingen som avvikande eller som offer.²³

2.2 Institutionsvård av ungdomar med antisocial problematik

Att vårda ungdomar med antisocial problematik tillsammans i institutionsmiljö innebär alltid en risk för negativ kamratpåverkan, så kallad smittorisk.²⁴ När vården dessutom sker utan samtycke och i låst miljö är det särskilt angeläget att beakta faran för att antisociala attityder och beteendemönster förstärks eller sprids under vistelsen. Erfarenhet visar att individer som har en våldsbejakande extremistisk ideologi riskerar att stärkas i sina uppfattningar i slutna miljöer – om inte insatser sätts in. I terrordåd som skakat omvärlden finns exempel på att ungdomar med erfarenheter från institutioner och fängelser varit delaktiga.²⁵

¹⁸ Weenink (2015).

¹⁹ Ankestyrelsen (2015).

²⁰ Ds 2014:4.

²¹ Corner & Gill (2015), Gill, Horgan & Deckert (2014).

²² Ds 2014:4.

²³ Carter (2013).

²⁴ Andreassen (2003).

²⁵ Elliott (Time 2002, February 16), von Hein (Deutsche Welle 2015, January 15), Chrisafis (The Guardian 2015, January 12).

SiS särskilda ungdomshem

SiS är huvudman för 24 ungdomshem runt om i landet med cirka 750 platser, varav de flesta är låsbara. Institutionerna bedriver akut-, utrednings- och behandlingsverksamhet. Sex institutioner tar emot ungdomar som dömts till sluten ungdomsvård. Institutionernas storlek varierar mellan 20 och 57 platser och avdelningarna är små, vanligtvis sex till åtta platser. Pojkar och flickor vårdas oftast separat.

Under år 2015 vårdades 1 100 ungdomar mellan 13 och 21 år på SiS särskilda ungdomshem.²⁶ Medelåldern var 16 år och närmare 70 procent var pojkar. De flesta vårdades med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Ett fåtal vårdades i enlighet med socialtjänstlagen (2001:453), SoL, och 44 ungdomar placerades enligt lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU), som är en straffrättslig påföljd. Orsaken till att ungdomar placeras inom SiS är kriminalitet, missbruk eller annat socialt nedbrytande beteende.

SiS ungdomar är socialt utsatta. De har ofta problem på flera av livets områden: familj, kamrater, skolgång och fritid. Erfarenheter av fysiska och sexuella övergrepp, psykisk ohälsa och självmordsförsök är vanliga.²⁷

Lägesbild av våldsbejakande extremism på särskilda ungdomshem

Enligt uppgifter som framkommit i samband med detta uppdrag har SiS genom åren vårdat ungdomar med högerextrema åsikter som har begått brott med politisk prägel. Under senare år har även ungdomar med våldsbejakande islamistiskt engagemang vårdats inom SiS. Det finns enstaka exempel på ungdomar som har erfarenhet av att strida för IS,²⁸ men också ungdomar som efter utskrivning rest för att ansluta sig. Det rör sig mest om pojkar men under det senaste halvåret har även några flickor placerats hos SiS, som en följd av bland annat intentioner att ansluta sig till IS. Enligt vad som framkommit har bara någon enstaka ungdom med vänsterextremistisk våldsbejakande tillhörighet vårdats hos SiS.

Förekomsten av våldsbejakande extremism

För att få en aktuell bild av situationen inom SiS genomförde arbetsgruppen en enkel enkätundersökning sommaren 2015 för att kartlägga förekomsten av våldsbejakande extremism på ungdomsinstitutionerna. Enkäten gick ut till samtliga 24 ungdomshem varav 19 svarade. I enkäten ombads institutionerna att uppge antalet placerade ungdomar under perioden juli 2014 till och med juni 2015 där våldsbejakande extremism angivits som ett av skälen för placeringen. Frågor ställdes också om ungdomarna visat sympatier för våldsbejakande ideologier under institutionsvistelsen. Svaren visade att ett fåtal ungdomar placerats på grund av beteenden kopplade till våldsbejakande extremism. Däremot hade personalen i ett 40-tal fall uppmärksammat att pojkar gett uttryck för våldsbejakande extremistiska åsikter. Denna uppgift måste dock tolkas med försiktighet då det handlar om en uppskattning från personalens sida. Det kan också röra sig om samma ungdomar som vårdats på flera institutioner.

²⁶ Statens institutionsstyrelse (2016). Årsredovisning 2015.

²⁷ Statens institutionsstyrelse (2015). Ungdomar intagna på SiS särskilda ungdomshem 2013.

²⁸ IS är en förkortning av Islamiska staten. Begreppet är synonymt med Daesh.

Personalens erfarenheter

Enkäten följdes upp med rundabordssamtal med företrädare för de ungdomshem som redovisat störst erfarenhet av problematiken. Vid tre tillfällen samlades cirka 25 medarbetare från totalt åtta institutioner för att reflektera över sina erfarenheter. I samtalen deltog såväl institutionschefer, avdelningsföreståndare och rektorer som psykologer, lärare, behandlingssekreterare och behandlingsassistenter.

I samtalen framkom att personalen upplevde att det var lättare att arbeta med ungdomar med högerextrema åsikter och att de hade kompetens att bemöta högerextremister. Merparten ansåg att de saknade tillräcklig kunskap att diskutera islam och våldsbejakande islamism med ungdomarna. Ibland undviker personalen ämnet av rädsla för att inkräkta på religionsfriheten. Lärarna förefaller vara den grupp som är tryggast i samtalen och de försöker möta upp med fakta och visa ungdomarna alternativa sätt att se på världen. De hjälper också ungdomarna att tänka källkritiskt.

Det kan vara svårt för personalen att bedöma när åsikter tangerar våldsbejakande extremism. Det är inte ovanligt att pojkar som vårdas inom SiS har en våldsförhållande attityd utan att detta nödvändigtvis är kopplat till en ideologisk övertygelse. Det är inte heller ovanligt med ett uttalat myndighetsförakt och språket kan präglas av en grov jargong med inslag av hot och hat. Det kan därför vara svårt att urskilja den som har allvar bakom sina ord, menar personalen.

Det är inte ovanligt att ungdomar stärks i sin muslimska tro under vistelsen på SiS. För personalen kan det vara svårt att skilja en fördjupad religiositet från ett extremistiskt engagemang. Ett par ungdomshem har etablerat kontakt med imamer som besökt ungdomarna på institutionen och träffat såväl ungdomar i grupp som enskilda ungdomar som visat sympatier för IS.

Vidare finns det bland institutionspersonalen en osäkerhet om hur man känner igen och bemöter ungdomar med våldsbejakande extremism. Ska man diskutera politik och religion och var går gränserna för integriteten och yttrandefriheten? Att negativa attityder och antisocialt beteende kan smitta, särskilt i slutna miljöer, är personalen medveten om. Det har förekommit att personalen särskilt följer ungdomar som propagerar för våldsbejakande ideologier för att avbryta negativa samtal. Det har även hänt att man omplacerat ungdomar för att minska risken för negativ kamratpåverkan.

Ungdomar med utagerande beteende och våldsbejakande extremistiska åsikter är förhållandevis enkla att upptäcka, enligt personalen. De döljer inte vad de tycker och ungdomarnas ideologi är därmed öppen för diskussion. Enligt personalen är det svårare att upptäcka de pojkar som är tillbakadragna, de uppfattas lätt som udda och inåtvända men skulle kunna begå extremistiskt inspirerade våldshandlingar på egen hand om de inte uppmärksammas. Personalen beskriver däremot att de tillbakadragna ungdomarna är lättare att vårda, samspelet med dem är förhållandevis friktionsfritt, men dessa ungdomar riskerar att få mindre uppmärksamhet i ungdomsgruppen.

Deltagarna var eniga om betydelsen av att bygga tillitsfulla relationer till ungdomarna, vilket är en förutsättning för att diskutera ideologi och värderingar. Argumentation leder

till polarisering, men levande diskussioner är viktiga och kan utgöra ett viktigt tillfälle för ungdomarna att reflektera.

Det finns en medvetenhet om att de placerade ungdomarnas familjer är viktiga, men deltagarna ger uttryck för att det är svårt att involvera familjerna. Svårigheterna beror enligt personalen på språksvårigheter, avstånd till institutionen eller, i vissa fall, på att familjen delar ungdomarnas extremistiska grundsyn. I samtalen framkommer också att man saknar kunskap om hur man kan involvera familjen.

Både under rundabordssamtalen och i andra samtal har personal lyft de ensamkommande pojkarnas situation. De senaste åren har alltför många ensamkommande ungdomar vårdats inom SiS. Under 2015 var drygt var fjärde pojke som togs in ensamkommande.²⁹ Enligt personalen är ensamkommande pojkar inte sällan allvarligt traumatiserade av sina upplevelser under uppväxten eller av sina erfarenheter under flykten från hemlandet. De kan ha svårt att knyta an till personal, inte bara på grund av språksvårigheterna.

Personalen pekar på att det finns särskilda utmaningar i behandlingen av de ensamkommande ungdomarna från Nordafrika som ofta levt ett hårt liv på gatan i hemlandet. De har sällan giltiga asylskäl och kommer därför inte att få stanna i landet, vilket skapar frustration. Deras kunskaper i svenska språket är begränsade och kommunikationen mellan personal och ungdomar är beroende av att det finns tolkar eller personal som talar ungdomarnas språk. Pojkarna saknar oftast familjeanknytning i Sverige. De saknar hopp och ser ingen framtid för sig själva. I Sverige är alla vägar stängda för dem när det gäller arbete, ekonomi och ett familjeliv. Allt detta kan göra ungdomarna extra lätta att påverka, menar personalen.

²⁹ Antalet ensamkommande ungdomar som skrivs in hos SiS ökar. År 2014 skrevs 139 ensamkommande barn in och år 2015 var antalet 221. Drygt 60 procent kom från Marocko eller Algeriet. Den näst största gruppen kom från Afghanistan. Under det första kvartalet 2016 placerades 68 ensamkommande barn.

3. Avgränsning och genomförande

Uppdraget har avgränsats till att primärt söka efter metoder och arbetssätt som används för att förebygga våldsbejakande extremism bland unga i slutna institutionsmiljöer, det vill säga i institutionsvård och fängelser. Eftersom skolgång är en viktig del av ungdomarnas vardag under placeringen har även skolans roll i det förebyggande arbetet undersökts.

I ett första steg genomförde arbetsgruppen med hjälp av Socialstyrelsen en litteratursökning i september 2015 och därefter, i december 2015, en för ändamålet något mer preciserad litteratursökning i databasen PsycINFO. Sökord som ringar in olika former av våldsbejakande ideologi kombinerades med sökord för olika slutna miljöer för unga.³⁰ Sökningarna gav inga relevanta resultat. Kompletterande, osystematiska sökningar gjordes därefter i databasen SocINDEX och Google Scholar. Då ansatsen i detta skede breddades till att inkludera alla åldergrupper i fängelsemiljö fanns mer material att tillgå: vetenskapliga artiklar, rapporter och annan litteratur om våldsbejakande extremism och terrorism.

En viktig källa i kartläggningen har varit Radicalisation Awareness Network, RAN:s, omfattande skrift *EU RAN Collection of Practices*, med sammanställningar över pågående arbete i EU:s medlemsstater.³¹ Merparten av de projekt som listas i RAN:s exempelsamling sker i öppen miljö, men det finns också några projekt som pågår i slutna miljöer.

Därutöver har möten och kontakter med myndigheter och frivilligorganisationer i Sverige och flera europeiska länder varit en viktig kunskapskälla i kartläggningen. Följande aktiviteter har genomförts:

- Arbetsgruppen har träffat företrädare för Kriminalvården (danska kriminalvården) och en sluten ungdomsinstitution i Danmark.
- Arbetsgruppen har träffat företrädare för National Offender Management Services, NOMS, Youth Justice Board och Channel i Storbritannien.³²
- Arbetsgruppen har deltagit i Criminal Justice Platform Europes konferens om prevention av våldsbejakande extremism i Barcelona i november 2015. I samband med konferensen fick arbetsgruppen tillfälle att organisera ett möte med en företrädare för det tyska Violence Prevention Network.

³⁰ Litteratursökningen letade efter artiklar som publicerats i vetenskapliga tidskrifter. För "träff" i sökningen krävdes att artikelns titel, abstrakt eller nyckelord innehöll både ett begrepp för radikalisering och ett begrepp för vård av unga i en miljö där friheten begränsas. Begrepp och avledningar som användes i sökningen var: *radicalization, radicalization, radicalism, radicalist*, fundamentalism, fundamentalist, extremism, extremist, salafis*, islamis*, nazi, nationalism, nationalist*, left wing, right wing, white supremac*, racis*, skinhead*, violent extremism, white power, hate crime*, terroris** i kombination med: *institutional, residential care, juvenile delinquency service*, youth detention, young offender*, youth prison, restorative justice, closed juvenile care, secure juvenile, youth incarcerated*, young incarcerated*, adolescent incarcerated*, young detainee*, young prisoner*, child psychiatr*, adolescent psychiatr**

³¹ RAN är ett EU-finansierat nätverk med 1 300 praktiker knutna till sig som utbyter erfarenheter och arbetsmetoder i arbetet med att förebygga olika former av våldsbejakande extremism.

³² Youth Justice Board är en myndighet med övergripande ansvar för unga lagöverträdare i England och Wales. Channel verkar på lokal nivå och är en del av PREVENT, Storbritanniens nationella strategi mot radikalisering.

- Möte med Göteborgs stads samordnare mot våldsbejakande extremism.
- Möte med Exit, Fryshuset.
- Arbetsgruppen har anordnat ett heldagsseminarium för SiS rektorer och lärare för att diskutera skolans demokratiuppdrag och ett framtida arbete mot våldsbejakande extremism. Vid seminariet deltog inbjudna föreläsare från Segerstedtinstitutet vid Göteborgs universitet.
- Samråd med Kriminalvården, Polisen, Säkerhetspolisen, Socialstyrelsen och Nämnden för statligt stöd till trossamfund.

Sammanfattningsvis kan konstateras att ungdomsvården i många länder, i likhet med SiS, är i en sökande fas i arbetet mot våldsbejakande extremism. Metoder som utvecklats för vårdformer som motsvarar SiS särskilda ungdomshem saknas. I många länder finns dock två parallella system för barn och unga som begått brott; de kan antingen vårdas på institution eller avtjäna straff i ungdomsfängelser eller i vanliga fängelser. I fängelsemiljö finns insatser mot våldsbejakande extremism som riktar sig till unga och unga vuxna. I brist på specifika metoder för institutionsvård av unga beskrivs här framförallt arbetssätt och metoder som återkommer i arbetet mot våldsbejakande extremism i fängelsemiljöer. Inga av de som metoder används är beforskade i någon större utsträckning.

4. Resultatet av kartläggningen av metoder och arbetssätt

I västvärlden finns lång erfarenhet av arbete med individer med extremistiska idéer och terrorister i slutna miljöer. Det gäller främst länder med terrorism kopplad till vänster rörelser eller nationalistisk terrorism.³³ Verkställigheten sker främst inom ramen för reguljära institutioner eller fängelser.

Det råder i dag delade meningar om man bör utveckla särskilda strukturer och metoder för att arbeta med våldsbejakande extremism eller om det behandlande arbetet bör organiseras som sedvanligt socialt och pedagogiskt arbete.³⁴ Under de senaste åren har emellertid allt fler arbetssätt och metoder som riktar sig specifikt mot våldsbejakande extremism utvecklats. Metoder och arbetssätt har spritts mellan praktiker i olika länder, bland annat inom RAN:s nätverk av praktiker. Några behandlingsprogram har tidigare använts mot hatbrott och gängkriminalitet. Utöver åtgärder och insatser utvecklas också organisatoriska arbetssätt för att förbättra arbetet mot våldsbejakande extremism, exempelvis personalutbildning, placeringsstrategier och samverkansformer.

I detta avsnitt redovisas både specifika behandlingsmetoder och arbetssätt som används i arbetet mot våldsbejakande extremism i slutna miljöer. Resultatet har delats in i tre övergripande kategorier: *screening och riskbedömning, behandlingsmetoder och strukturerade insatser* samt *vårdens organisering*.

4.1 Screening och riskbedömning

För att kunna avgöra om en individ befinner sig i riskzonen eller redan är aktiv i en våldsbejakande gruppering kan någon form av bedömningsstöd behövas. På lokal nivå, exempelvis i Norge och Storbritannien, förekommer att checklistor används som stöd för att bedöma om en ungdom är radikaliserad och om insatser ska sättas in. Checklistorna syftar till att identifiera olika tecken på radikalisering. Det kan exempelvis handla om en förändrad klädstil, sociala mönster eller intresse för konspirationsteorier. I slutna miljöer används olika screeninginstrument, riskbedömningsinstrument samt risk-, behovs- och responsivetsbedömningar som utökas med specifika frågor om extremism.

Checklistor och screeninginstrument

Brittiska NOMS (se s.8) har utvecklat två instrument som stöd i arbetet med att identifiera sårbara individer med risk för att engageras i våldsbejakande extremism: Vulnerability Assessment Framework (VAF)³⁵ och Extremist Risk Screen (ERS).³⁶ VAF är ett bedömningsstöd som består av ett 20-tal frågor som syftar till att kartlägga individens engagemang i en grupp eller en ideologi, avsikt att skada och kapacitet att skada. Bedömningen görs av ett multiprofessionellt team. Bedömningsstödet används främst i öppna lokala verksamheter vid bedömningar av ungdomar med riskbeteende och kräver ingen särskild utbildning. Screeningsinstrumentet ERS bygger på en liknande struktur och används främst i slutna miljöer. För att få använda instrumentet krävs utbildning.

³³ Silke (2014).

³⁴ Herz (2016).

³⁵ HM Government (2012).

³⁶ National Offender Management Service. (u.å.).

Riskbedömningsinstrument

Om resultatet av screeningen tyder på att individen riskerar att dras in i eller redan är aktiv i ideologiskt motiverad brottslighet är rekommendationen att utredningen fortsätter med hjälp av ett riskbedömningsinstrument. Detta kräver en mer genomgripande utredning. Riskbedömningsinstrument används både för att försöka förutsäga framtida brottslighet och för att identifiera behov av rehabilitering.

De reguljära riskbedömningsinstrument som används för att bedöma kriminalitet och våld är inte tillämpliga för våldsbejakande extremism eftersom de inte fångar risker kopplade till ideologiskt motiverat våld.³⁷ NOMS har därför utvecklat riskbedömningsinstrumentet Extremism Risk Guidance (ERG22+) som används i Storbritannien. Individen bedöms utifrån 22 faktorer grupperade i de tre dimensionerna: engagemang, intention och kapacitet (se avsnitt 2.1).

VERA-2 är ett annat riskbedömningsinstrument som används i fängelser i flera olika länder, framförallt i Australien. Det består av 31 indikatorer varav 25 riskindikatorer och sex skyddsfaktorer. Den slutliga riskbedömningen baseras på information från flera källor, exempelvis domar, utredningar, observationer samt intervjuer med den dömda.

Det finns stora likheter mellan de båda riskbedömningsinstrumenten och det krävs i båda fallen en särskild utbildning för att få använda dem. Båda är under utveckling och har i dagsläget ett begränsat men lovande forskningsstöd.

Risk-, behovs- och responsivetsbedömningar

Strukturerade risk-, behovs- och responsivetsbedömningar är vanligt förekommande inom kriminalvården och ungdomsvården.³⁸ De bygger på några centrala principer:

- Risknivån bestämmer intensiteten i behandlingen – ju högre risk desto högre intensitet.
- Behovsbedömningen pekar ut behandlingsområden som har betydelse för framtida brottslighet, exempelvis impulsivitet, aggressivitet och kunskapsbrister.
- Responsivetsbedömningen tar fasta på ungdomens personliga inlärningsstil, kognitiva styrkor och svagheter och mottaglighet för förändring.

I Kanada har kriminalvården valt att använda gängse risk-, behovs- och responsivetsbedömningar i arbetet med radikaliserade,³⁹ medan kriminalvården i Danmark har valt att lägga till sex frågor som rör våldsbejakande extremism i sina ordinarie risk-, behovs- och responsivetsbedömningar.⁴⁰

4.2 Behandlingsprogram och strukturerade insatser mot våldsbejakande extremism

I arbetet med unga som dömts för brott med extremistiska förtecken och som vistas i slutna miljöer används ofta befintliga program mot antisociala attityder och beteenden,⁴¹ såsom

³⁷ Pressman & Flockton (2012).

³⁸ Andrews & Bonta (2010).

³⁹ Michel & Stys (2014).

⁴⁰ Samtal med Marie-Louise Jörgensen, projektledare, Kriminalvården 19 januari 2015 Danmark.

⁴¹ Mullins (2010).

exempelvis Aggression Replacement Training (ART) och Cognitive Skills samt strukturerade program för social färdighetsträning. Det finns också program som utvecklats speciellt för att användas i rehabilitering av våldsbejakande extremister, bland annat i Storbritannien. De brittiska programmen är baserade på individuella samtal mellan terapeut och klient och kan anpassas efter radikaliseringsgraden.⁴²

Tyskland har en lång tradition av att arbeta med högerextrema ungdomar och använder program som ursprungligen är utvecklade mot hatbrottslighet.⁴³ I tyska ungdomsfängelser används för närvarande grupprogram där våldsbejakande extremister behandlas tillsammans med hatbrottslingar och andra unga våldsverkare. En skillnad mellan programmen är att det tyska främst fokuserar på beteende, på våldsbrottsligheten, medan de engelska har ett tydligare fokus på de underliggande värderingarna och attityderna.

Nedan ges några exempel på behandlingsprogram som i dag används mot våldsbejakande extremism. Även några insatser inom ramen för skolans förebyggande arbete presenteras.

Individuella program

NOMS i Storbritannien har tagit fram två behandlingsprogram som används i fängelser. Liksom riskbedömningsinstrumentet ERG 22 + bygger behandlingsprogrammen på den bakomliggande teorin om olika vägar in i extremismen.

Healthy Identity Interventions är ett samtalsbaserat program som baseras på socialpsykologi och utvecklingspsykologi.⁴⁴ Den som leder samtalen ska vara psykolog eller frivårdare med utbildning i programmet. Healthy Identity Interventions är manualbaserat, och terapeuten strävar efter att problematisera dels faktorer och omständigheter som får en individ att engagera sig i extremism, dels faktorer som gör människor kapabla att begå brott i ideologins eller gruppens namn. Samtalens syfte är att underlätta för individen att lämna extremismen bakom sig. Programmet är omfattande och kan pågå upp till ett år. Samtliga personer som dömts för terrorbrott i Storbritannien⁴⁵ ska efter en initial riskbedömning med ERG 22+ delta i programmet.

Developing Dialogues är ett förenklat samtalsstöd⁴⁶ som bygger på samma teoretiska bas som Healthy Identity Interventions och som riktar sig till individer som visat intresse för extrema idéer eller organisationer.⁴⁷ Developing Dialogues används både i öppenvård och på häkten, institutioner och i fängelser. Programmet ska emellertid inte användas på den som redan är involverad i eller identifierar sig med en extremistgrupp eller en ideologi. Materialet testas och utvärderas för närvarande även för ungdomar.

⁴² Samtal med Carys Keane, psykolog, National Offender Management Service 4 februari 2016, London.

⁴³ Violence Prevention Network (2011).

⁴⁴ Dean (2014).

⁴⁵ Mellan åren 2010 och 2015 dömdes runt 180 personer för terrorism i Storbritannien, däribland två barn under 18 år. Straffmyndighetsåldern är 10 år.

⁴⁶ National Offender Management Service. (u.å.).

⁴⁷ Samtal med Carys Keane, psykolog, National Offender Management Service 4 feb 2016, London.

Developing Dialogues består av en "verktygslåda" med totalt 44 diskussioner som syftar till att underlätta motiverande och konstruktiva diskussioner mellan samtalsledare och klient. Verkttygslådan kan användas flexibelt utifrån behov. Klienten får möjlighet att reflektera över den person hen är i dag, sin identitet och vad som är viktigt i livet. Samtalsledaren ställer riktade frågor om klientens attityder och tankar och varför de attraheras av en särskild ideologi och grupp. Samtalsledaren kan på detta sätt identifiera både riskfaktorer (vad som drar till extremismen) och skyddsfaktorer som kan styra klienten åt andra hållet. Klienten får reflektera över trovärdigheten i den information hen fått från den extremistiska grupperingen och om engagemanget i ideologin eller organisationen uppfyller klientens behov. Samtalen fokuserar också på personlig förändring och hur klienten kan få sina behov tillgodsedda på ett mer prosocialt sätt.

Gruppbaserat program

Violence Prevention Network, VPN, är en frivilligorganisation i Tyskland som sedan 2001 arbetat med grupper av ungdomar i fängelser med ekonomiskt stöd från bland annat stat och kommun. Målgruppen är högerextremister, nazister och personer som begått hatbrott. År 2001 introducerade VPN programmet *Taking Responsibility – Breaking Away from Hate and Violence* och 2007 uppdaterades programmet för att även omfatta våldsbejakande islamister.⁴⁸

Behandlingsprogrammet vänder sig framförallt till dem som är så kallade "följare" och inte till dem som fungerar som ideologiska ledare. VPN beskriver att majoriteten av deltagarna kommer från familjer med brutna relationer, fysisk och psykisk misshandel och drogmisbruk och har sökt sig till den kriminella gruppen i sökandet efter tillhörighet och trygghet. Lojaliteten till gruppen är ofta en motiverande faktor bakom de våldsamma handlingarna.

Deltagandet i programmet är frivilligt och en grupp består av åtta deltagare och två gruppleddare. Gruppleddarna har erfarenhet av att arbeta med målgruppen och utbildningen till tränare tar sex månader. De får lära sig om behandlingsmetoder, historia, politik, kulturkompetens, gäng-/extremismsymbolik samt hur straffsystemet för ungdomar fungerar. VPN betonar vikten av att det är personer som *inte* arbetar inom fängelsesystemet som håller i programmet. Det anses vara en förutsättning för tillitsfulla relationer.⁴⁹

Programmet sträcker sig över de sista fem månaderna av verkställigheten med veckovisa möten och följs av upp till ett års stabiliserande stödkontakt. Målet för deltagarna är att

- bättre förstå och kunna hantera sitt våldsamma beteende
- acceptera varje individs grundläggande rätt till frihet och fysisk trygghet
- lära sig sätt att hantera konflikter utan våld
- ta ansvar för sina gärningar
- distansera sig från extremistisk ideologi
- ta en aktiv roll i planeringen av framtiden

Programmet inleds med ett enskilt samtal där gruppleddaren diskuterar förväntningar och bygger en känsla av tillit. Deltagaren uppmuntras att reflektera över och tala om sitt förflutna, sin familj och sina vänner, sina politiska och religiösa sympatier och de brott hen har

⁴⁸ Violence Prevention Network. (2011).

⁴⁹ Samtal med Julia Reinelt, tränare för Violence Prevention Network, 14 oktober 2015 Barcelona.

begått. Därefter inleds gruppsittningarna med att deltagarna tar fram en gemensam uppförandekod, det vill säga gruppen tar fram sina egna regler baserade på demokratiska värden och principer. Ett möte handlar enbart om våldsamt beteende, där syftet är att visa att det går att undvika våld och att varje individ har ett personligt ansvar för sina val och handlingar.

En viktig del av programmet handlar om att göra en kritisk analys av det brott som var och en har begått. En sådan rekonstruktion tar cirka tre timmar och är känslomässigt påfrestande. Gruppens medlemmar hjälper den som begått brottet att ta ansvar för sina handlingar och att inte rättfärdiga dem. Att acceptera ansvaret för brottet är nyckeln till förändring och grunden för den egna handlingsplanen. I programmet ingår också en familjedag, då gruppledarna får möjlighet att tala enskilt med familjemedlemmar om relationerna i familjen. Det ger gruppledarna ett bra underlag inför frigivningen.

Gruppledarna som lett gruppverksamheten har fortsatt stödande kontakt med ungdomarna under sex till tolv månader efter frigivningen. De kommer på regelbundna besök och är nåbara dygnet runt i akuta situationer. Insatserna efter frigivningen ses som extra viktiga för att motverka att individen återgår till sitt gamla gäng och återfaller i kriminalitet. Gruppledarna hjälper ungdomarna att skapa struktur i vardagen, att hålla distans till gamla vänner och att bygga ett nytt konstruktivt nätverk. Ungdomarna stöttas också i att vidmakthålla ett icke-våldsamt beteende.

VPN:s egen uppföljning visar att trettio procent av dem som deltagit i programmet återfaller jämfört med 78 procent av dem som fått vanlig behandling.⁵⁰

Andlig vård i arbetet mot våldsbejakande islamism

Alla frihetsberövade har rätt att kunna utöva sin religion.⁵¹ För att möta de intagnas religiösa behov har kriminalvården i många länder upparbetade kontakter med trossamfund eller anställda religiösa företrädare. Svensk kriminalvård erbjuder intagna andlig vård och kontakter tas med representanter för olika trossamfund när den intagne så önskar.

De intagnas möjlighet att utöva sin religion och imamers närvaro beskrivs som en bred förebyggande insats mot våldsbejakande islamism, bland annat i Storbritannien. Imamerna har på många håll också fått en roll i mer riktade insatser mot våldsbejakande extremism på fängelserna.⁵² Det kan till exempel röra sig om insatser som syftar till att fördjupa muslimers kunskaper om islam och att bistå med en mer moderat eller fredlig tolkning. Det kan handla om såväl enskilda existentiella samtal för personlig och andlig utveckling som undervisning om islam, enskilt eller i grupp. Kriminalvården i flera länder, exempelvis Danmark, Frankrike och Nederländerna, har på senare år börjat anställa imamer som kan ha samtal med personer med sympatier för våldsbejakande islamism.

⁵⁰ Violence Prevention Network (2011).

⁵¹ Förenta nationerna (1955).

⁵² Neumann (2010).

Skolbaserade insatser

Undervisningsinsatser anses ofta vara en strategiskt viktig komponent i det förebyggande arbetet mot våldsbejakande extremism. Skolan är även en given arena för det generellt förebyggande arbetet eftersom undervisningen är universell och kommer alla till del. Olika slags utbildningsinsatser har sedan länge använts i arbetet med att förebygga gängproblematik och andra former av antisocialt beteende hos unga. Tillämpningen av utbildningsinsatser i arbetet med att förebygga våldsbejakande extremism är dock fortfarande under utveckling.

Skolbaserat arbete för att förebygga våldsbejakande extremism kan bestå av både allmänpreventiva och riktade insatser och kan innebära en mängd olika slags aktiviteter. Mycket av det skolbaserade arbetet som finns upptaget i RAN fokuserar på att höja elevernas tolerans och förståelse för andra människor, till exempel genom undervisning i medborgarkunskap och demokratiska värderingar. Många av dessa ämnen ingår redan i flera länders obligatoriska läroplan, så även i den svenska skolan.

En annan inriktning på skolinsatserna går ut på att på olika sätt bygga upp en motståndskraft mot våldsbejakande extremism hos eleverna. Tanken här är att hjälpa eleverna att utveckla ett självständigt tänkande, att kritiskt ifrågasätta sig själva och andra, inklusive budskap och information från källor som internet och propaganda från extremistiska grupperingar. Exempelvis har Storbritannien genom sin Prevent Strategy startat en mängd skolaktiviteter som går ut på att rusta eleverna för att kunna stå emot extremistiska budskap och rekrytering via nätet.

Ett exempel på en insats som syftar till att bygga sådan motståndskraft är Beyond Bali Education Resource, ett utbildningsprojekt i Australien som riktar sig till ungdomar mellan 15 och 16 år. Programmet går ut på att träna eleverna i att utveckla sin moral, vilket anses kunna bidra till att de motstår de sociala influenser som främjar våldsbejakande extremism. Med utgångspunkt i bombningarna på Bali år 2002 får eleverna diskutera moraliska dilemman och utforska sina och andras värderingar för att sedan kunna rekonstruera och omvärdera. Genom interaktiva lektioner och gruppdiskussioner får eleverna möjlighet att reflektera över sina egna värderingar i en säker och stöttande miljö.⁵³

I flera svenska kommuner arbetar man sedan några år tillbaka med Toleransprojektet, som är ett undervisningsinitiativ för att motverka intolerans och rasism bland högstadiungdomar.⁵⁴ Kursen är frivillig och löper parallellt med den vanliga undervisningen över ett läsår med tre träffar per månad. Målgruppen är ungdomar mellan 14 och 16 år som är på väg in i en intolerant och antidemokratisk miljö, men i undervisningsgruppen ingår även elever utan denna problematik. Målgruppen identifieras genom att skolan genomför en systematisk kartläggning av de elever som stör och kränker andra. Toleransprojektet är ingen metod i sig och innehåller ingen särskild pedagogik utan bygger på läroplanen för den svenska grundskolan. Undervisningen bygger på traditionella undervisningsmetoder och innehåller bland annat exkursioner, träning i dialog, intervjuövningar och diskussioner för att öva eleverna i empatiskt tänkande och handlande. Målet med Toleransprojektet är

⁵³ Aly, Taylor & Karnovsky (2014).

⁵⁴ Hermansson Adler & Mattsson (2008).

att eleverna ska inse värdet av att delta i den demokratiska gemenskapen. Runt eleverna finns ett stödteam bestående av socialsekreterare, kurator och specialpedagoger. Elevens familj involveras även på olika sätt under undervisningens gång.

Familje- och nätverksarbete

I sammanställningen från RAN betonas familjens och föräldrarnas roll starkt. De beskrivs entydigt som nyckelpersoner i arbetet med unga på väg in i våldsbejakande extremism, som redan anslutit sig och kanske även agerar (strider, begår våldsbrott etc.) samt i arbetet med unga som hoppat av och återvänt hem. Det som främst betonas är vikten av att ge föräldrarna kraft att stå kvar och finnas som känslomässigt stöd för sina barn/unga genom alla dessa faser.

Ofta är det föräldrar som först upptäcker tecken på våldsbejakande extremism hos sitt barn och oftast delar de professionellas oro. Då är de omgående en resurs att samarbeta med. Om de däremot delar sitt barns tankar och idéer behöver man även arbeta med föräldrarnas attityder och försöka hjälpa dem att inta en alternativ position. Det är alltså ingen självklarhet att involvera familjen i de fall de delar den unges ideologiska övertygelse.⁵⁵

Insatser som rekommenderas är bland annat föräldrautbildningar. De kan delas in i två kategorier: dels mer klassisk PMT (Parent Management Training), dels utbildning med inriktning på hur det är att komma från en helt annan del av världen och uppfostra sina barn i ett västerländskt samhälle. PMT handlar framför allt om att stärka relationen mellan barn och föräldrar genom att betona positiv samvaro och kommunikation.

Flera av projekten som ingår i RAN betonar vikten av att lyfta fram mödrarna, ta vara på deras relation till sina barn och att stärka kvinnans position i familjerna för att motverka kvinnofientlighet samt sexistiska och homofoba attityder. Ett exempel är österrikiska Mothers School som leds av Sisters Against Violent Extremism. Syftet är att stötta mödrar i att känna igen tecken på radikaliserings, ge dem ett bättre självförtroende och bidra till bättre kommunikation i familjen. Programmet bygger på workshops och övningar och har prövats i många länder, förutom Österrike även i Tadjikistan, Pakistan och Tanzania.⁵⁶ Under 2016 kommer metoden att prövas i Sverige, inom ramen för Örebro kommuns verksamhet.⁵⁷

Det tyska programmet Hayat arbetar med individer och familjer i riskzonen för våldsbejakande islamism. Målgruppen är anhöriga till individer som rest eller planerar att resa till Syrien för att strida för våldsbejakande jihadistiska grupper. Programmet har en telefonlinje dit oroliga anhöriga och närstående kan ringa för att få rådgivning och stöd. Hayat arbetar utifrån tre mål:

- Försöka få individen att frivilligt avstå från att resa iväg.
- Om personen redan befinner sig utomlands: att sluta strida och återvända hem.

⁵⁵ Radicalisation Awareness Network, Prison & Probation working group (2016).

⁵⁶ Radicalisation Awareness Network (2015).

⁵⁷ Strengbom (2016).

- Individerna ska kunna återvända till en trygg och positiv social miljö.

Efter en första kontakt analyseras det konkreta fallet utifrån hur familjsituationen ser ut och hur relationerna fungerar med mera, varpå en handlingsplan utarbetas som inkluderar olika åtgärder för att förhindra ytterligare radikaliseringsprocesser och för att vända processen. Den fortsatta rådgivningen går ut på att stärka anhöriga för att bättre kunna hantera radikaliseringsprocessen inom den egna familjen, som bland annat lär sig hur man ska kommunicera med den unge. Hayat bistår även familjen i kontakter med myndigheter i syfte att underlätta reintegrationsprocessen.

Mentorskap

Mentorskap är en vanligt förekommande insats som unga radikaliserade erbjuds såväl inom öppenvård som inom slutenvård. En mentor ska både vara en prosocial förebild och ett stöd. Kontakten etableras oftast i slutet av verkställigheten och tanken är att mentorn ska följa den unge under en period efter frigivning. Det finns både lekmannamentorer och mentorer med särskild utbildning. Mentorskapet administreras normalt sett av offentliga aktörer.

I Danmark genomförde Kriminalvården ett pilotprojekt med mentorer, "Back on track", under åren 2011–2014 för att stödja intagna att ta avstånd från kriminella miljöer. Mentorsprogrammet har nu införts i det ordinarie utbudet i kriminalvården.⁵⁸

Mentorsprogrammet ges för att motverka och förebygga kriminalitet som är relaterad till extremism, eller för dem som vill lämna kriminella miljöer. Mentorerna är rekryterade med omsorg men har olika bakgrund och kvalifikationer. De utbildas under totalt åtta dagar och utbildningen innehåller bland annat information om Kriminalvården, motive-
rande samtal, extremism och radikaliseringsprocesser. Man har även utbildat mentorcoacher som, förutom att själva vara mentorer, också ska fungera som stöd till övriga mentorer. Mentorerna arbetar utifrån den intagnes behov i enlighet med en individuell plan och arbetet följs upp regelbundet. De bistår vid utslussning och involverar, i den mån det är möjligt, klienternas familjer och nätverk. Kontakten med klienter pågår allt från sex månader upp till fyra år.

Under perioden januari 2013 till och med augusti 2015 inleddes 13 mentorrelationer i Danmark riktade till radikaliserade personer, och ytterligare fyra förbereddes/planerades. Målgruppen är relativt liten. Intagna med extremistiska åsikter avvisar ofta erbjudandet om mentor eller särskilda insatser överhuvudtaget.⁵⁹ Enligt Kriminalvården krävs det motivationsinsatser i arbetet med målgruppen. Kriminalvården har också noterat att individer kan växla mellan olika extremistiska grupperingar och kriminella gäng.⁶⁰

Avhoppprogram

Avhoppprogram drivs av frivilligorganisationer och bygger på användningen av så kallade trovärdiga avsändare (credible messengers) som kontaktpersoner. En trovärdig avsändare är en person som själv har en bakgrund i extremismen, men som har tagit av-

⁵⁸ Samtal med Marie-Louise Jörgensen, projektledare, Kriminalvården 19 januari 2015 Danmark.

⁵⁹ Justitsministeriet, politi- og Strafferetsafdelingen (2015).

⁶⁰ Samtal med Marie-Louise Jörgensen, projektledare, Kriminalvården 19 januari 2015 Danmark.

stånd från den extremistiska organisationen och nu arbetar med andra avhoppare. Grundtanken är att kontaktpersonens tidigare erfarenheter ska underlätta för klienten att känna samhörighet och tillit.

Det finns en lång tradition av att erbjuda högerextrema ungdomar avhopparverksamhet. Den svenska organisationen Exit, som bildades redan år 1988, är en av de äldsta avhopparorganisationerna och har stått modell för många liknande satsningar i västvärlden.⁶¹ Kontakten med Exit är frivillig och bygger på en relation mellan avhopparen och kontaktpersonen som har egna erfarenheter från vit makt-miljön. Kontaktpersonen är vid behov tillgänglig dygnet runt. Klienten får hjälp i kontakter med myndigheter, men också med att återskapa sociala relationer och skapa en ny tillvaro. Kontakten kan ofta sträcka sig över flera år. Exit har stor erfarenhet av att följa individer som tagit kontakt med organisationen för att få stöd att lämna vit makt-miljön, både under fängelsetiden och i öppenvård.⁶² Både i Sverige och internationellt råder det brist på avhoppare från våldsbejakande islamistiska grupperingar som är villiga att arbeta förebyggande, till skillnad från vit-maktmiljön eller kriminella gäng.⁶³

Multidisciplinärt program

Stora ansträngningar för att rehabilitera våldsbejakande extremister pågår även utanför västvärlden. I Mellanöstern och delar av Asien, i exempelvis Jordanien, Saudiarabien, Jemen, Pakistan, Singapore, Indonesien, Malaysia och Sri Lanka, har en praktik kring avradikalisering vuxit fram. Här placeras ofta personer med olika grad av radikaliserings i anläggningar som tillämpar multidisciplinära program i rehabiliterande syfte.⁶⁴ De intagna representerar ett brett spektrum – från personer som planerat, värvat och genomfört terrordåd till dem som straffats för att ha haft extremistiskt material i sin ägo. I vissa länder pågår ett arbete med att rehabilitera barn och ungdomar och förbereda dem för ett "vanligt" liv utan kriminalitet och extremism. Programmen innehåller oftast en blandning av religiös utbildning med hjälp av religiöst skolade och andra högstatuspersoner, familje- arbete, skola och yrkesutbildning, amnesti (ofta för smärre brott eller när en grupp eller ett ledarskap gör ett kollektivt avståndstagande från våld) samt medling. Samtalsgrupper används för att bearbeta orättvisor och andra gemensamma upplevelser. Därutöver ingår ofta psykologutredningar och psykoterapeutiska insatser för personer med psykisk ohälsa.⁶⁵ I vissa länder förekommer att man ger ekonomiska bidrag till intagna för att Underlätta en återgång till ett liv i frihet utan kriminella aktiviteter.⁶⁶

Resultaten av dessa program varierar, liksom uppföljningarnas kvalitet och tillförlitlighet. Resultaten pekar dock mot att vissa verksamheter lyckas rehabilitera en ansenlig del av dem som dömts för ideologiskt motiverad brottslighet. Uppföljningar som gjorts av rehabiliteringsprogram i Sydostasien och arabvärlden tyder på att förhållandevis få återfaller i brott.⁶⁷ I Sri Lanka jämfördes hur deltagande i rehabiliteringsprogram påverkade stödet för

⁶¹ Bjørge, van Donselaar & Grunenbergh (2009).

⁶² För en utvärdering av Exit se Ungdomsstyrelsens rapport från 2010.

⁶³ Ranstorp, Gustafsson & Hyllengren (2015).

⁶⁴ Barrett & Bokhari (2008).

⁶⁵ Mullins (2010), Neumann (2010).

⁶⁶ Boucek (2009).

⁶⁷ Mullins (2010).

extremismen. Studien visar att stödet för terror minskade både bland de klienter som deltog i rehabiliteringsprogrammet och i kontrollgruppen som inte deltog. Minskningen var dock signifikant högre bland dem som deltog i rehabiliteringsprogrammet.⁶⁸

Några centrala vägval

I arbetet med kartläggningen har några viktiga skillnader mellan de olika behandlingsinsatserna identifierats som kan vara viktiga att ta ställning till när insatser för att motverka våldsbejakande extremism utformas. Dessa redovisas nedan.

Kartläggningen redovisar både insatser som fokuserar på den bakomliggande ideologin eller religiösa tolkningen och insatser som riktar sig enbart mot våldsanvändningen. Att rikta insatser mot enbart våldet har stöd i teorier kring avradikaliseringprocessen, som pekar på att det kan räcka med att uppnå *disengagement*, det vill säga ett avståndstagande från våldsutövningen. Men det är oklart vad som är mest verksamt i det sammanhanget.⁶⁹

Det andra som skiljer programmen åt är kommunikationsformen, huruvida samtal ska föras med hjälp av argument och konfrontation eller om det ska vara nyfiktet utforskande. Avradikaliseringsprogram eller samtal som bygger på argumentation och konfrontation riskerar att skapa motstånd och i stället befästa och fördjupa åsikterna.⁷⁰

I kartläggningen redovisas både gruppbaseade och individbaseade metoder, och den tredje parametern att reflektera över är om insatser ska ges i grupp eller individuellt. I grupp kan deltagare stödja varandras utveckling, de som kommit längre i sin utveckling kan fungera som inspiration för dem som är nyare i gruppen. Samtidigt behöver risken för negativ påverkan i gruppen alltid beaktas.⁷¹

En fjärde dimension gäller vem som i första hand ska tillhandahålla insatserna mot våldsbejakande extremism inom slutna miljöer – myndigheter eller icke-offentliga aktörer som frivilligorganisationer. Denna fråga diskuterades exempelvis vid en konferens om våldsbejakande extremism i Barcelona där arbetsgruppen deltog. Ett argument som lyftes fram är att individer med våldsextremistiska idéer ofta har en stark misstro mot myndigheter. En trovärdig person med egen erfarenhet från högerextremism och som tagit avstånd från ideologin kan lättare knyta förtroendefulla relationer med, och påverka, den enskilde i positiv riktning. För individer med islamistiska extremistiska idéer förespråkades samtal med imamer eller andra med religiös trovärdighet. Myndigheter med ambitioner att bedriva vård och behandling föredrar ofta att använda sin egen personal i behandlingsarbetet.

En femte skiljelinje går mellan programmen som bedrivs inom reguljära institutioner och inom verksamheter som särskilt utvecklats för att ta emot våldsbejakande extremister. I Mellanöstern och Asien finns exempel på anläggningar där man enbart rehabiliterar extremister. I västvärlden bedrivs arbetet inom befintliga strukturer.

⁶⁸ Kruglanski, Gelfand, Bélanger, Gunaratna & Hetiarachchi (2014).

⁶⁹ Dalgaard-Nielsen (2013).

⁷⁰ Dalgaard-Nielsen (2013).

⁷¹ Mullins (2010).

4.3 Vårdens organisering

Utöver de insatser som är riktade till enskilda individer eller grupper behöver också organisatoriska aspekter belysas. Personalens behov av kunskap om våldsbejakande extremism och behovet av samverkan mellan myndigheter är exempelvis återkommande frågor i litteraturen och erfarenhetsutbytet inom området. Därutöver diskuteras ofta vilka placeringsstrategier man kan eller bör arbeta efter samt hur man kan hantera tillgången till internet och media för individer som är radikaliserade eller befinner sig i riskzonen för våldsbejakande extremism.

Utbildning av personal

För att kunna upptäcka att individer fångas av en våldsbejakande ideologi behöver personalen vara medveten om fenomenet och känna till de olika rörelsernas symboler och uttryckssätt. Många länder utbildar första linjens personal i både öppen och sluten miljö för att de ska lära sig känna igen tecken på att individer är radikaliserade. Utbildningarna kan vara korta och webbaserade. De kan också vara mer omfattande och utöver information om radikaliseringsprocessen även innehålla bemötande och samtalsmetodik. För att snabbt sprida kunskaper är en vanlig lösning att någon anställd får en förstärkt utbildning och sedan utbildar kollegor. I Storbritannien får all personal i offentlig sektor utbildning i att känna igen tecken på radikalisering. Utbildningen sker bland annat genom en DVD – Workshop to Raise Awareness of Prevent (WRAP) – som skickats ut till all offentliganställd personal. De som tagit del av WRAP ska förstå vad som gör individer mottagliga för radikalisering och ha självförtroende nog att lyfta sin oro för den som misstänks vara radikaliserad.⁷²

Kriminalforsorgen i Danmark har i samarbete med säkerhetspolisen utbildat all sin personal i frågor som rör våldsbejakande extremism. Personalen ska känna till grupperingarna, varningssignaler och hur man ska agera när man ser tecken på radikalisering. Nyanställda får i samband med sin introduktion information om våldsbejakande extremism och vad som gäller inom Kriminalforsorgen. Utbildningen uppdateras och vidareutvecklas kontinuerligt. Kriminalforsorgen anordnar även temadagar om våldsbejakande extremism: vad man ska vara uppmärksam på och vad som är nytt på området. På hemsidan finns rapporter och annat material att ladda ned om personalen vill fördjupa sig.

I Sverige har den nationella samordnaren ett material som kan användas för att utbilda personal, Samtalskompassen. Materialet innehåller information om våldsbejakande extremism som fenomen. Det innehåller också ett metodstöd som kan användas för att förebygga radikalisering hos unga genom att, med hjälp av stödjande samtal, stärka ungas motståndskraft mot extrema budskap.

Enligt nätverket RAN:s expertgrupp för fängelser och frivård är utbildning av personal i sluten i miljö helt central i ett förebyggande arbete. Utan utbildning kan fördomar och rädsla hos personal leda till en negativ attityd som kan underminera arbetet med att rehabilitera extremister. En viss grundläggande kunskapsnivå krävs också om olika

⁷² Samtal med representanter för Channel, 5 februari 2016.

grupperingar. Det är samtidigt viktigt att personalen iakttar en rättssäker och humanistisk hållning.⁷³ Upplevelser av att vara kränkt och orättvist behandlad används ofta av de intagna som bevis på rättsstatens och demokratins svagheter.⁷⁴

Placeringsstrategier

En genomtänkt placering kan vara avgörande för både den enskildes och de andra intagnas utveckling. Det finns i huvudsak två olika sätt att tänka när det gäller placering av de individer som det handlar om: antingen sprider man ut dem tillsammans med övriga eller så vårdar man dem tillsammans på samma avdelning.⁷⁵ Att vårda klienterna på olika avdelningar kan innebära fördelar ur ett rehabiliteringsperspektiv. De är lättare att "nå" för personalen och isolerar sig inte tillsammans med likasinnade. Det är emellertid mer resurskrävande eftersom de behöver följas extra noga så att de inte påverkar andra klienter med sin ideologi. Det finns både för- och nackdelar med att placera personer med extremistiska idéer på samma avdelning. Fördelen är att de inte kan påverka de övriga med sin ideologi, men nackdelen är att extremisterna riskerar att stärkas i sin uppfattning och det blir svårare för personal att upprätta relationer. I både Storbritannien och Danmark separerar man personer med extremistiska idéer från varandra. I Frankrike och i Nederländerna har man däremot valt att vårda de intagna på samma avdelning. I såväl Storbritannien som Danmark finns beredskap att flytta intagna som påverkar andra med en våldsbejakande ideologi.

I en tysk studie intervjuades 37 högerextrema skinheadungdomar mellan 15 och 24 år.⁷⁶ Slutsatsen från denna studie är att formandet av subkulturer i fängelset motverkar rehabiliteringen och att extremisterna därför inte bör placeras på samma avdelning. Vidare framkommer att ungdomar som kan klassificeras som "följare", ungdomar utan en stark och fast ideologisk förankring, inte bör vårdas tillsammans med dem som dömts för våldsbejakande extremistiska brott som kan agera som "sändare" och påverka mer sårbara individer.

Samverkan mellan myndigheter

Hur myndigheter samverkar med varandra runt individer med kopplingar till extremism är en organisatorisk fråga men är också beroende av vilket utrymme sekretesslagstiftningen ger för utbyte av information och samarbete. Säkerheten betonas på många håll och informationsutbytet och samarbetet mellan fängelser och säkerhetspolisen är väl utbyggt i många länder. I den danska Kriminalforsorgen ska alla misstankar om att en person sympatiserar med våldsbejakande ideologi rapporteras skriftligt till en särskild enhet på Kriminalforsorgens huvudkontor. Alla rapporter skickas sedan vidare till säkerhetspolisen för bedömning. Under 2015 fick enheten in 300 rapporter med misstankar om radikaliserings.

Likaså ger Storbritanniens nationella strategi, CONTEST, klartecken för ett långtgående samarbete mellan polis, sociala myndigheter, skola samt hälso- och sjukvård redan vid misstanke om radikaliserings och innan man konstaterat något brott.

⁷³ Radicalisation Awareness Network, Prison & Probation working group (2016).

⁷⁴ Neumann (2010).

⁷⁵ Radicalisation Awareness Network, Prison & Probation working group (2016).

⁷⁶ Özsöz (2011).

Inom slutenvården handlar samverkan kanske framförallt om att hitta former för utslussning och fortsatta insatser efter utskrivning/frigivning då behovet av stöd är stort. Det är känt att övergångsperioder innebär särskilda risker för individen; att lämna den slutna miljön och återvända till friheten innebär en risksituation. Därför anses en planerad utslussning med förberedelsen för tiden efter utskrivning/frigivning viktig. En utslussning ska planeras tidigt och involvera nätverket och andra viktiga aktörer: familj, vänner, mentorer eller kontaktmän, religiösa ledare eller andra positiva förebilder. Även bostadsförmedling, arbetsförmedling, utbildningshuvudmän, hälso- och sjukvården involveras vid behov. Fokus bör ligga på att kartlägga de interna och externa resurser som kan mobiliseras för att hjälpa individen att leva ett liv fritt från kriminalitet.

I Sverige har sociala insatsgrupper lyfts fram som en arbetsform som kan användas i arbetet med radikaliserade ungdomar, och Polisen framhåller sociala insatsgrupper som en bra metod i arbetet med ungdomar som har koppling till våldsextremistiska organisationer.⁷⁷ I den sociala insatsgruppen samlas företrädare för socialtjänsten, Polisen, skolan och andra, exempelvis barn- och ungdomspsykiatri eller Arbetsförmedlingen, för att tillsammans med den unge göra en planering. Den sociala insatsgruppen är emellertid beroende av att den unge ger sitt samtycke till att myndigheter utbyter information.

RAN understryker vikten av myndighetssamverkan. Arbetet mot radikalisering måste ske både innan, under och efter vistelsen i slutna miljö. RAN menar att tydlighet kring ansvar och informationsdelning är en viktig nyckel i arbetet med våldsbejakande extremister. Delat, otydligt ansvar kan leda till att ingen tar ansvar.

Restriktioner i tillgången till internet och sociala medier

I fängelser är tillgången till internet och mobiltelefoner mycket begränsad. I danska fängelser har de intagna enbart tillgång till ett begränsat antal hemsidor och mobiltelefoner är helt förbjudna. Överträdelse av förbudet kan leda till bestraffningar. För den som vistas i häkte (arresthuse) eller i en slutna anstalt kan överträdelse av förbudet bestraffas med böter och upp till sex månaders fängelse, och dessutom konfiskeras telefonen.⁷⁸ I den svenska kriminalvården har de intagna inte tillgång till internet på anstalter och häkten enligt fängelseförordningen (2010:2010). Elektronisk kommunikation får endast äga rum med utrustning som tillhandahålls eller godkänns av Kriminalvården. Mobiltelefoner är heller inte tillåtna på anstalter och häkten.

Tillgången till och användningen av framför allt digitala och telefonbaserade medier beskrivs i många sammanhang som en pådrivande faktor till radikalisering. Försvarshögskolan har exempelvis beskrivit den roll Facebook har i propagandaspridningen.⁷⁹ Enligt rapporten används Facebook för att sprida såväl officiell som inofficiell propaganda från terroristorganisationer som IS och al-Qaida. Facebook fungerar således som en plattform för försök till rekrytering till IS.

⁷⁷ Samtal med Christina Kiernan, verksamhetsspecialist Polisen, 31 mars 2016.

⁷⁸ Justitsministeriet, politi- og strafferetsavdelningen (2015).

⁷⁹ Gustafsson (2015).

Granskningen av Facebook visar att propagandan spelar på olika motiv och argument för att ansluta sig till IS i Syrien: humanitära, religiösa och ideologiska. Propagandan spelar även på sökandet efter martyrskap och äventyr, våld, vapen och gemenskap. Även de högerextremistiska rörelserna sprider sin propaganda genom sociala medier.⁸⁰

⁸⁰ Lööw (2015).

5. De kartlagda metodernas relevans för SiS särskilda ungdomshem

Regeringens uppdrag till SiS bestod i att kartlägga metoder och arbetssätt mot våldsbejakande extremism som kan användas vid de särskilda ungdomshemmen. I föregående avsnitt redovisades resultatet av denna kartläggning. I detta avsnitt gör SiS en bedömning av relevansen och användbarheten av det som framkommit i kartläggningen mot bakgrund av vår nuvarande verksamhet.

Som nämnts inledningsvis har kartläggningen fokuserat på institutionsvård av ungdomar med antisocial problematik. De redovisade insatserna har emellertid framför allt hämtats från fängelser. Dels har det inte framkommit någon verksamhet mot våldsbejakande extremism på institutioner som motsvarar de särskilda ungdomshemmen i Sverige, dels vårdas den målgrupp SiS riktar sig mot oftast i fängelsemiljöer internationellt. Samtidigt finns likheter mellan fängelser och ungdomshem i den mening att det handlar om slutna miljöer där unga med antisocial problematik vistas tillsammans hela dygnet, och kontakten med deras normala miljö begränsas (arbete, fritid, familj, vänner och internet).

Liksom inom SiS finns inom kriminalvården i olika länder ambitioner att rehabilitera de intagna och motverka återfall i kriminalitet. Vården organiseras på liknande sätt, risken för återfall utreds och behandling erbjuds på liknande sätt som hos SiS. Ungdomar som vårdas hos SiS är oftast yngre än den fängelsepopulation som är relevant att jämföra med i andra länder, även om unga som inte fyllt 18 år också döms till fängelse i många länder. Inom SiS är majoriteten av ungdomarna omhändertagna med stöd av LVU, en vårdlag med den unges behov av skydd i fokus och inte samhällsskydd.⁸¹ Utöver detta har SiS betydligt mindre enheter och högre personaltäthet, vilket ger helt andra möjligheter till god omvårdnad, individuell behandling och goda relationer mellan personal och ungdomar.

Trots skillnaderna mellan SiS och fängelserna gör vi ändå bedömningen att en del av de metoder och arbetssätt som presenteras i kartläggningen kan vara relevanta för SiS verksamhet.

Vård och behandling vid de särskilda ungdomshemmen

SiS verksamhet bedrivs i nära samarbete med den kommunala socialtjänsten. Vården syftar till att ge ungdomar och klienter bättre förutsättningar för ett socialt fungerande liv. SiS erbjuder tre tjänster inom ungdomsvården: akut, utredning och behandling. Därutöver vårdas ungdomar som dömts till slutna ungdomsvård vid de särskilda ungdomshemmen. Gemensamt för innehållet i vården är att SiS erbjuder en strukturerad dag med möjlighet att påverka beteenden och attityder och att stärka färdigheter i vardagliga situationer, samt skola.

⁸¹ Mindre än fem procent av ungdomarna som vårdas på SiS särskilda ungdomshem är dömda till slutna ungdomsvård.

SiS ungdomshem har personal med hög kompetens, exempelvis socionomer, sjuksköterskor och lärare. För att få anställning som behandlingsassistent krävs två års eftergymnasial utbildning inom behandlingsområdet. Anställda som inte uppnår kraven har möjlighet att validera sina kunskaper mot en två-årig utbildning. Personalen vid ungdomshemmen har en gedigen erfarenhet av att vårda och behandla ungdomar med problem på många områden. Utöver detta finns personal med specialistkunskaper i form av psykologer och psykoterapeuter som kan möta ungdomar med komplex problematik. Psykologerna har kompetens och vana att bedöma personlighet och beteende, en kompetens som också kan komma till användning i behandling av ungdomar med ett ideologiskt motiverat våldsbeteende.

I arbetet med de unga beaktar SiS barnens rättigheter. Behandlingen är individualiserad och anpassad efter varje ungdoms behov. Ett behandlingsteam med representanter från avdelningen, skolan och hälso- och sjukvården gör en samlad bedömning av den enskildes behov av insatser och utformar en behandlingsplan tillsammans med den unge. Ett mål för verksamheten är att göra ungdomarna delaktiga i vården och behandlingen genom att inkludera dem i planeringen och andra centrala beslutsprocesser. Personalen arbetar nära ungdomarna för att motverka negativ påverkan. Förhållningssättet mot de unga ska vara motiverande och bemötandet lågaffektivt för att inte provocera fram motstånd och våldsamt beteende.

SiS är en del av en vårdkedja och tiden på ungdomshemmet är ofta kort. Nästan hälften av ungdomarna (46 procent) stannar kortare tid än tre månader, men det finns också ungdomar med fleråriga placeringstider. Efter utskrivning följer oftast andra insatser; placering i familjehem eller HVB, eller fortsatt vård på hemmaplan. Insatser för tiden efter utskrivningen planeras redan under tiden hos SiS tillsammans med den unges socialsekreterare. Även skolan har strukturerade former för överföring till nästa skola. När ungdomen skrivs ut från ungdomshemmet vilar ansvaret för ungdomen på den kommunala socialtjänsten.

Nedan gör vi en bedömning av om redovisade metoder och arbetsätt i kartläggningen är användbara i arbetet mot våldsbejakande extremism inom SiS. Analysen sker mot bakgrund av den verksamhet som redan bedrivs på de särskilda ungdomshemmen. Bedömningen följer samma kategorier som kartläggningen: screening- och riskbedömningsinstrument, behandling och strukturerade insatser (inklusive skola) samt vårdens organisering.

5.1. Screening- och riskbedömningsinstrument

Inom SiS finns rutinen att arbeta med riskbedömningsinstrumenten YLS/CMI⁸² och SAVRY⁸³ som underlag för val av behandlingsinsatser och säkerhetsnivå. Dessa instrument fångar risk för återfall i brottslighet respektive våldsbrottslighet, men inte specifikt våldsbejakande extremism. De riskbedömningsinstrument som används för att bedöma problematik och allvar i våldsbejakande extremism är under utveckling och används främst på vuxna som dömts för terrorbrott.

⁸² Borum, Bartel & Forth (2005).

⁸³ Hoge & Andrews (2011).

Ett stöd för bedömning kan behövas i vissa fall för att kunna ringa in, alternativt utesluta, risken för ideologiskt motiverad brottslighet. I kartläggningen presenteras checklisten/bedömningsstödet VAF, som utvecklats av NOMS i Storbritannien och som används inom kommunerna för att bedöma om ungdomar är radikaliserade. Arbetsgruppen har prövat att, tillsammans med behandlingspersonal på institution, använda checklisten för att bedöma några ungdomar och den upplevs som lovande. Personalen beskriver att de får hjälp att sammanställa sina intryck på ett strukturerat sätt och har därmed lättare att avgöra om ungdomens intresse för våldsbejakande extremism är av sådan art och grad att särskilda insatser är påkallade.

5.2. Behandlingsprogram och strukturerade insatser

Vi bedömer att ungdomar som sympatiserar med våldsbejakande extremism behöver insatser på många områden. Psykologbehandling, anhörigarbete och planering för skola och framtid kan i vissa fall kompletteras med strukturerade program. SiS har för närvarande ett tiotal behandlingsprogram, varav några kan vara särskilt lämpade i arbetet med unga som har intresse för, eller kopplingar till, våldsbejakande extremism.

- Aggression Replacement Training,⁸⁴ ART, är ett behandlingsprogram i tre delar: impulskontroll, social färdighetsträning och moralträning. Programmet fokuserar på våldsanvändning och antisociala attityder och ger även praktisk träning i vardagliga sociala situationer.
- Motiverande samtal,⁸⁵ MI, är både en samtalsmetodik och en möjlig behandlingsform. MI kan användas som en strukturerad samtalsserie som utgår från ett fokusområde, ofta ett beteende som är destruktivt. Samtalsledaren hjälper den unge att komma igenom sina motstridiga känslor och tankar inför en beteendeförändring. Genom ett empatiskt och öppet förhållningsätt stödjer samtalsledaren den unge att utforska sin ambivalens och stärka sina inre argument för en beteendeförändring i en positiv riktning.
- Acceptance and Commitment Therapy,⁸⁶ ACT, är en beteendeterapeutisk behandlingsmetod med österländska influenser. Metoden handlar om att identifiera övergripande värderingar i livet och börja närma sig dessa. Behandlingsarbetet går ut på att hitta delmål på vägen och börja röra sig mot dem – trots att det finns känslor och tankar som kan upplevas som hindrande. ACT har inslag av medveten närvaro och en andlig dimension som handlar om att släppa kontrollen och acceptera svåra känslor av maktlöshet och mänskliga begränsningar.

I kartläggningen redovisas tre olika behandlingsprogram, två individuella och ett grupp-baserat. De två programmen från Storbritannien problematiserar både våldet och den våldsbejakande ideologin, vilket enligt vår bedömning är nödvändigt i arbetet med unga inom SiS. Programmen är uttalat icke-konfrontativa vilket stämmer väl överens med SiS personals förhållningssätt som baseras på MI. SiS har alltmer gått över till individuella insatser för att undvika negativ gruppåverkan, och de brittiska programmen riktas mot individen. Slutligen bedrivs programmen "in-house" med egen personal vilket för vår del är en

⁸⁴ Goldstein, Glick & Gibbs (1998).

⁸⁵ Rollnick & Miller (2013).

⁸⁶ Hayes, Strosahl & Wilson (1999).

förutsättning för en stabil verksamhet över tid. Programmet Healthy Identity Intervention är ännu inte utprovat på unga terroristdömda men samtalsstödet Developing Dialogues används redan i arbetet med ungdomar i öppna former i kommunerna och testas för närvarande i slutna miljöer i Storbritannien. Developing Dialogues är flexibelt både tidsmässigt och innehållsmässigt och kan fungera som ett stöd för samtalsledare. Det tyska programmet som drivs av frivilligorganisationen Violence Prevention Network, förefaller vara mer konfrontativt, och är dessutom gruppbaserat och passar sannolikt bättre för en äldre målgrupp än för ungdomarna hos SiS.

SiS har i olika projekt försökt hitta bra former för stöd till den enskilde i utslussningsfasen och tiden efter utskrivningen. I exempelvis MultifunC följer tre team, ett miljöteam och ett pedagogiskt team med ansvar för ungdomarnas behandling och skolgång samt ett familjeteam med ansvar för familjearbetet, den unge både under tiden på institution och cirka sex månader därefter. Ett annat projekt som försökte underlätta övergången mellan slutet och öppen vård var MVG-projektet, Motverka våld och gäng, där samordnare som var anställda inom SiS träffade den unge redan kort tid efter inskrivningen och följde den unge sex månader efter utskrivningen.⁸⁷

Mentorer, en form av externa kontaktpersoner, är i första hand en fråga för socialtjänsten att ta ställning till. Kontaktmannaskap inom socialtjänsten är en vanligt förekommande åtgärd för ungdomar med problem och som i stort motsvarar mentorskap. Kontaktpersonen kopplas emellertid oftast bort när den unge placeras på institution. Vår bedömning är att en extern kontaktman kan ha en viktig roll i den svåra övergångsperioden mellan slutenhet och livet i frihet.

Det kan i vissa fall vara lämpligt att koppla in ett avhopparprogram redan under tiden hos SiS. Även denna åtgärd görs i så fall i samråd med socialtjänsten. SiS uppgift kan vara att motivera den unge till åtgärden, som är frivillig, och ge förutsättningar för kontakten redan under tiden på institutionen. I Sverige finns endast avhopparprogram riktade mot högerextremister. För muslimska våldsbejakande extremister behövs andra trovärdiga avsändare (credible messengers) som kan fungera som stöd och som kan utmana den extremistiska ideologin.

I kartläggningen redovisas goda erfarenheter av att intagna får kontakt med en imam eller annan religiöst kunnig person med hög trovärdighet. I några fall har även SiS vänt sig till imamer som träffat ungdomar med IS-sympatier. Personalen har uppfattat imamens insatser som värdefulla för ungdomarna och att ungdomarna också uppskattat samtalen.

Familje- och nätverksarbetet betonas också som en central komponent i arbetet mot våldsbejakande extremism. Det finns dock i nuläget inga skäl att införa särskilda familjeinsatser mot våldsbejakande extremism utan denna fråga kan sannolikt hanteras inom det arbete som redan pågår. På ungdomsinstitutionerna arbetar man kontinuerligt med att involvera familjen i behandlingen, och telefonkontakt och besök från familj och anhöriga uppmuntras. Vissa institutioner bistår föräldrar med föräldrautbildningen KOMET⁸⁸ som är en form

⁸⁷ Statens institutionsstyrelse (2009). Slutrapport MVG – förstärkt vårdkedja inom ungdomsvården.

⁸⁸ Forster & Livheim (2009).

av Parent Management Training. Utbildningen stödjer föräldrarna att utveckla sitt föräldraskap. SiS har även ett pågående utvecklingsarbete när det gäller familj och nätverk och i det finns möjlighet att integrera arbetet mot våldsbejakande extremism.

Förebyggande arbete inom SiS skolverksamhet

Ungdomarna som vårdas vid de särskilda ungdomshemmen har ofta dåliga erfarenheter från skolan och en avbruten skolgång. Drygt hälften av ungdomarna anser att de misslyckats i skolan och tre fjärdedelar har skolkat i många ämnen.⁸⁹ De har ofta stora kunskapsluckor och dåligt självförtroende. Många är oroad över sina skolproblem och vill ha hjälp med skolarbetet.⁹⁰ Ungdomarnas kunskaper om samhället är ofta begränsade och många har negativa erfarenheter av olika myndigheter, till exempel Polisen och socialtjänsten.

Mötet med SiS skola kan för vissa ungdomar vara första gången de får en undervisning som är på deras villkor, där de får ställa frågor de aldrig vågat ställa och få den tid de behöver. Forskning om SiS skolverksamhet ger en bild av att eleverna värderar skolan högt, de trivs ofta med lärarna och lärarna visar stor skicklighet i att undervisa utifrån elevers skiftande förutsättningar och bakgrund.⁹¹

När den unge befinner sig inom SiS görs en noggrann kartläggning av utbildningssituationen. Undervisningens innehåll ska planeras i samverkan med den unges ordinarie skola enligt SiS och Specialpedagogiska skolmyndighetens (SPSM) modell SiSam vars syfte är att möjliggöra en obruten skolgång och bidra till en ökad skolförankring hos eleven.⁹²

SiS har under 2015 genomfört en omfattande organisationsförändring av skolverksamheten i enlighet med de förändringar i skollagen som trädde i kraft den 1 juli 2015.⁹³ Varje ungdomshem har nu en ansvarig rektor och resurser för studie- och yrkesvägledning samt specialpedagogisk kompetens. SiS skolverksamhet omfattas även av kraven på elevhälsa, skolbibliotek samt läsårs- och terminsplanering.

SiS har mot bakgrund av förändringarna i skollagen och Skolinspektionens kritik⁹⁴ av skolverksamheten fattat beslut om en åtgärdsplan för skolverksamheten åren 2016–2018.⁹⁵

Utvecklingssatsningarna är omfattande och innehåller åtgärder inom fem områden:

- Skapa förutsättningar för en ändamålsenlig undervisning.
- Säkerställa kvaliteten och omfattningen av undervisningen.
- Eleverna ska få det stöd de har rätt till.
- Säkra tillgången på behöriga och legitimerade lärare.
- Eleverna ska garanteras trygghet och studiero.

⁸⁹ Statens institutionsstyrelse. (Institutionsvård i fokus nr 4:2015).

⁹⁰ Statens institutionsstyrelse (2015). Ungdomar intagna på SiS särskilda ungdomshem 2013.

⁹¹ Wästerfors (2014), Hugo (2010).

⁹² Statens institutionsstyrelse (2013). Slutredovisning av regeringens uppdrag till Statens institutionsstyrelse och Specialpedagogiska skolmyndigheten – att utveckla och pröva en samverkansmodell för skolverksamheten.

⁹³ Prop. 2014/15:43.

⁹⁴ Skolinspektionen (2015).

⁹⁵ Statens institutionsstyrelse (2015). Åtgärdsplan för SiS skolverksamhet.

Insatserna i åtgärdsplanen har bäring på det förebyggande arbetet mot våldsbejakande extremism, inte minst de planerade åtgärderna som syftar till att ge ungdomar trygghet och studiero. Här fastställs att SiS ska vidareutveckla arbetet med likabehandlingsplanen och att inom arbetet med elevhälsa i behandlingsteam arbeta förebyggande och främjande utifrån grundläggande demokratiska värderingar.

Enligt skolans läroplan ska skolan främja elevernas demokratiska och medborgerliga kompetens genom att förmedla både teoretisk kunskap, grundläggande demokratiska värderingar och praktiska färdigheter som medborgare behöver för att aktivt kunna delta i ett demokratiskt samhälle. SiS unga har ofta ett särskilt behov av denna undervisning. Särskilda ansträngningar behövs för att understryka människors lika värde och motverka sexism, rasism och homofobi.

I vissa fall behöver lärarna också rikta särskilda insatser mot ungdomar som är uttalat positiva till våldsbejakande extremistiska rörelser som är rasistiska, förintelseförnekare eller har en ytlig, våldsbejakande uppfattning om en extremistisk ideologi. Lärarna har också en viktig roll när det gäller att lära ungdomar att källkritiskt granska den information de tar del av. Vid den konferens som arbetsgruppen organiserade för rektorer och lärare diskuterades hur undervisningen om demokrati kan utvecklas liksom hur demokratin kan omsättas i praktiken inom skolan och på institutionerna. Många goda idéer kom fram under samtalen. Vad gäller den teoretiska kunskapen var deltagarna överens om att arbeta ämnesövergripande – demokrati ska inte bara finnas inom ett ämne. Däremot kan det vara aktuellt att satsa mer på undervisning i källkritik. För att förbättra elevernas praktiska demokratiska färdigheter betonades nödvändigheten av att skapa förutsättningar för elevinflytande, framförallt genom att utnyttja de forum där man får öva på att lyssna på andras åsikter och lära sig de demokratiska spelreglerna – matråd, brukarråd, etc. Slutligen konstaterades att ett demokratiskt tankesätt måste genomsyra arbetet på hela institutionen och inte bara skolverksamheten.

5.3 Organisering av vården

Det finns lärdomar att hämta av andra myndigheter även i frågan om hur vården ska organiseras, trots att verksamheter och lagstiftning skiljer sig åt. Vikten av personalutbildning är en sådan fråga. Både i den danska och den brittiska kriminalvården har personal utbildats för att identifiera, förstå och bemöta intagna med våldsbejakande ideologier. Det finns en osäkerhet bland personalen på SiS ungdomshem om hur man ska bemöta framför allt ungdomar med IS-sympatier. Både behandlingspersonalen och lärarna har efterfrågat utbildning på området. Under arbetets gång har frågor uppkommit om sekretessen och när och hur polisen ska informeras, och även detta område behöver belysas i utbildningen.

SiS bedömer att det behövs breda utbildningsinsatser för att ge personalen en bas att arbeta utifrån. SiS har under 2014 och 2015 anordnat lokala utbildningar som utgått från utbildningsmaterialet "Samtalskompassen" på två ungdomshem. Enligt kursutvärderingarna upplevdes utbildningarna som mycket relevanta. För att ge ytterligare stöd och vägledning till personalen kan SiS ta fram rutiner som tydliggör vilka åtgärder som ska vidtas när en ungdom uppvisar sympatier för en våldsbejakande extremistisk rörelse, som till exempel

screening av risk, särskilda insatser, samt kommunikation med socialtjänst och i vissa fall polis.

Ungdomsgruppens sammansättning kan ha avgörande betydelse för vårdens resultat. Personer med våldsbejakande ideologier som försöker påverka andra ungdomar bör inte vårdas tillsammans med sårbara och lättpåverkade "följare". Detta behöver beaktas vid placeringen. Alla placeringar och omplaceringar går genom SiS placeringsenhet som arbetar nära institutionerna och har god kännedom om hur avdelningarna fungerar. SiS placeringsenhet tar redan i dag viss hänsyn till om det finns tecken på intresse eller sympatier för våldsbejakande extremism. Den rådande platsbristen har ibland gjort det svårt att ta hänsyn till denna aspekt.

Samverkan mellan myndigheter betonas i arbetet mot våldsbejakande extremism. Ofta är samarbetet fokuserat på säkerhetsaspekter och en tät samverkan etableras mellan fängelserna och säkerhetspolisen. Så är fallet i både Danmark och Storbritannien. Även i Sverige ingår kriminalvården i samverkansgrupper med fokus på säkerhet.

SiS omfattas av samma sekretess som den kommunala socialtjänsten. Samarbetet med polisen och andra myndigheter är därför ofta beroende av den enskildes samtycke i denna eller någon annan sekretessbrytande bestämmelse. Sekretessen är starkare inom SiS än inom den svenska kriminalvården och sätter andra ramar för samarbetet. I bilaga 1 redovisas de rättsliga förutsättningarna för SiS kontakter med polis och socialtjänst.

Arbetsgruppen har träffat företrädare för Polisen och Säkerhetspolisen och diskuterat hur SiS kan agera vid kännedom om att allvarliga brott med extremistiska förtecken begåtts eller planeras. SiS har möjlighet att bryta sekretessen och vända sig till polisen i vissa fall, exempelvis om personalen misstänker att någon begått ett allvarligt brott eller att någon under 21 år planerar att utöva brottslighet. I dessa fall bör SiS vända sig till Polisen, som i sin tur bedömer om de ska kontakta Säkerhetspolisen (se bilaga 1).

Om samverkan i många andra länder inbegriper kontakter med polismyndigheter handlar samverkansfrågor inom SiS ungdomsvård främst om utslussningen och insatser efter placeringen. Under placeringen har SiS en löpande kontakt med socialtjänsten där frågor om behandlingsplanering och kommande insatser diskuteras. Inom ramen för den löpande kontakten informeras socialtjänsten om ungdomen har visat ett intresse för eller har kopplingar till våldsbejakande extremistiska rörelser. Socialtjänsten kan på så sätt ha en fortsatt uppmärksamhet och beredskap att vidta adekvata insatser på hemmaplan. Om exempelvis ett arbete med sociala insatsgrupper ska initieras måste den enskilde ge sitt samtycke till att berörda myndigheter utbyter information. Liksom Polisen bedömer SiS att sociala insatsgrupper kan vara en möjlig åtgärd för unga med ideologiskt baserad brottslighet som vårdas på ungdomshemmen. SiS bidrag kan röra sig om att motivera den unge att ge sitt samtycke till att berörda aktörer får bryta sekretessen och att bistå med insatser under utslussningsperioden.

Till skillnad från Kriminalvården får SiS inte fatta generella beslut om restriktioner när det gäller användning av datorer och mobiltelefoner. Med stöd av de särskilda befogenheterna kan SiS emellertid fatta beslut om omhändertagande av egendom som mobiltelefoner och

datorer, om föremålen bedöms vara till men för vården eller ordningen vid hemmet. SiS kan på detta sätt i vissa fall begränsa ungdomarnas möjlighet att ta del av våldsbejakande extremistisk propaganda. I bilaga 2 redovisas SiS möjligheter att begränsa ungdomarnas kontakter med våldsbejakande rörelser.

6. Diskussion

Risken för våldsbejakande extremism har ökat de senaste åren. För närvarande är det den våldsbejakande islamismen som bedöms som det största hotet i Sverige,⁹⁶ men även den våldsbejakande högern är på frammarsch. Den beskrivs också som mest utbredd i kommunerna.⁹⁷ Att förebygga våldsbejakande extremism är en fråga även för SiS. Unga människor, särskilt de som redan är socialt utsatta, riskerar att dras in i rörelser som hotar det demokratiska samhället med våld och terror.

Med tanke på utvecklingen i Sverige och i omvärlden är det dock sannolikt att placeringar av ungdomar med intresse för och engagemang i våldsbejakande extremistiska rörelser kommer att öka under de närmaste åren. SiS tar emot ungdomar som är sårbara för såväl högerextremistisk som islamistisk våldsbejakande radikaliserings. SiS vårdar också ungdomar som har stridit för våldsbejakande extremistiska grupper. Majoriteten av SiS särskilda ungdomshem har en upparbetad erfarenhet av att vårda ungdomar med högerextrema attityder. Det är emellertid förhållandevis nytt att ungdomar som vårdas inom SiS propagerar för IS och talar om att aktivt delta i en kamp för en islamistisk stat. För närvarande förefaller den senare gruppen vara vanligare inom SiS, men det kan ha flera förklaringar. Det är sannolikt så att arbetet med den för SiS nya stora gruppen ensamkommande med sina speciella problem och språksvårigheter i kombination med platsbristen lett till att ungdomar med högerextremistiska åsikter inte uppmärksammas. Personalen kan tendera att uppfatta de högerextrema ungdomarna som mindre problematiska på grund av att de har större erfarenhet av att vårda och behandla dem.

Kartläggningen av förekomsten av våldsbejakande extremism på SiS särskilda ungdomshem har visat att det inte rör sig om en utbredd förekomst. För närvarande finns, enligt myndighetens kännedom, mindre än tio ungdomar där våldsbejakande extremism förekommer bland placeringsorsakerna eller där personalen slagit larm och uttryckt sin oro.

Slutenheten vid de särskilda ungdomshemmen kan bidra till att våldsbejakande extremistisk ideologi sprids bland personer utan tidigare historia av extremism. Ungdomar söker identitet och gemenskap. Våldet, gemenskapen och äventyret i en extremistisk organisation kan vara lockande. Ungdomar som redan är delaktiga i våldextremistiska rörelser behöver insatser så att deras fokus på ideologi och våld får konkurrens av andra mål i livet. SiS mångsidiga verksamhet och personalens möjligheter till påverkan dygnet runt kan användas för att hjälpa de unga att bejaka flera sidor av sig själva och odla andra engagemang.

⁹⁶ Ds 2014:4.

⁹⁷ I en undersökning som den Nationella samordnaren gjorde våren 2016 anger en fjärdedel av kommunerna att det finns våldsbejakande extremism i deras kommun. I hälften av dessa kommuner är högerextremism vanligast. Islamistisk extremism är den näst mest förekommande och 14 procent av dessa kommuner anger att det finns vänsterextremism i kommunen.

I arbetet med kartläggningen och i kontakter med andra myndigheter och frivilligorganisationer har det blivit tydligt att arbetet med att förebygga våldsbejakande extremism har många likheter med annat socialt arbete. Socialt arbete och befintliga metoder framhålls på vissa håll som relevanta även för denna sortens problematik. I grund och botten handlar det om att möta och bemöta människor med problem på många områden. Detta är också en kompetens som SiS personal redan har. Samtidigt har det bland personalen inom SiS framkommit en viss osäkerhet och kunskapsbrist om hur de ska arbeta med unga med våldsbejakande sympatier.

I SiS vård och behandling av unga behöver delaktigheten och rättsäkerheten vara i fokus. Ungdomens delaktighet är helt avgörande när det gäller all behandling - ideologiskt motiverad brottslighet utgör inget undantag. Varje insats behöver utformas i samarbete med den unge och med socialtjänsten.

SiS framtida arbete mot våldsbejakande extremism

I kartläggningen redovisas olika metoder och arbetssätt som används i slutna miljöer både avseende risk-och screeninginstrument, behandlingsmetoder och strukturerade insatser och vårdens organisering. Mot bakgrund av kartläggningen och med hänsyn till nuvarande verksamhet bedömer vi att det förebyggande arbetet mot våldsbejakande extremism vid de särskilda ungdomshemmen behöver förstärkas inom ett par områden. Några insatser framstår som särskilt viktiga:

- Personalen behöver utbildning om våldsbejakande extremism. De behöver känna till de olika rörelsernas uttryckssätt och symboler för att identifiera och bemöta ungdomar som omfattas av en våldsbejakande extremism eller som visar tecken på intresse. Kunskap behövs både för att motverka att ungdomar radikaliserar under tiden hos SiS och för att sätta in insatser.
- Det behövs ett screeninginstrument/bedömningsstöd för att kunna bedöma hur aktivt intresserad eller involverad den unge är i den våldsbejakande ideologin eller rörelsen. I kartläggningen redovisas VAF – ett enkelt och lätthanterligt bedömningsstöd från NOMS i Storbritannien. Förslagsvis är det lämpligt att undersöka VAF närmare och testa det i ett SiS-sammanhang.
- NOMS samtalsstöd Developing Dialogues kan också vara lämpligt att undersöka närmare och testa hos SiS. Metoden kräver utbildning och NOMS har uttryckt intresse för ett närmare samarbete och att de gärna deltar i utbildande insatser för SiS personal. Programmet är enkelt att hantera, flexibelt, och kan utgöra ett stöd i samtalen runt våldsbejakande extremism. Det kan användas vid både korta och längre placeringstider, vilket är en fördel inom SiS verksamhet.
- I SiS skola bedrivs undervisningen i små grupper och ibland enskilt. Här finns stora möjligheter att arbeta såväl generellt förebyggande med demokrati och mänskliga rättigheter som med riktade insatser. SiS kommer att arbeta in frågor om demokrati i likabehandlingsplanen som täcker all verksamhet, även vård och behandling. Det finns även anledning att arbeta vidare med att förbättra elevernas demokratiska

färdigheter, bland annat genom att skapa bättre förutsättningar för elevinflytande. Slutligen behöver sannolikt också undervisningen i källkritik stärkas.

- SiS bör också överväga att upprätta kontakter med imamer, som kan besöka unga muslimer på ungdomshemmen och ge religiös vägledning. Vi vet att slutna miljöer kan fungera som grogrund för våldsbejakande ideologier och att propaganda når ungdomarna via olika kanaler. Samtal med en imam kan vara betydelsefullt som motvikt till olika extremistiska budskap.
- Det saknas i det närmaste helt kunskap om unga kvinnors radikaliserings och om de metoder och arbetssätt som nämns ovan har samma relevans för flickor. Inför det fortsatta arbetet finns det därför anledning att närmare belysa flickors situation.

Vikten av människors lika värde kan vara särskilt svårt att förstå för den som vårdas med tvång och där både självbestämmandet och integriteten är inskränkt. Talet om demokrati kan te sig orealistiskt för den som känner sig orättvist behandlad. Därför är det viktigt att bemötandet präglas av SiS värdeord respekt, omtanke och tydlighet, att miljön är trygg och att den unge får möjlighet att påverka sin vardag och sin planering – om inte kan talet om demokrati bara bli tomma ord.

Kartläggningen har visat inom vilka områden arbetet mot våldsbejakande extremism inom SiS behöver utvecklas. SiS avser att ta fram en handlingsplan för det fortsatta arbetet.

Referenser

- Aly, A., Taylor, E., & Karnovsky, S. (2014). Moral disengagement and building resilience to violent extremism: An education intervention. *Studies in Conflict & Terrorism*, 37(4), 369-385.
- Andreassen, T. (2003). *Institutionsbehandling av ungdomar: vad säger forskningen?* Stockholm: Gothia.
- Andrews, D. A., & Bonta, J. (2010). *The psychology of criminal conduct*. New York: Routledge.
- Ankestyrelsen. (2015). *20 sager om unge formodet udrejst til væbnet konflikt*. København: Ankestyrelsen.
- Barrett, R., & Bokhari, L. (2009). Deradicalization and rehabilitation programmes targeting religious terrorists and extremists in the Muslim world: An overview. I T. Bjørge & J. Horgan (Red.), *Leaving Terrorism Behind: Individual and Collective Disengagement*. Oxon och New York: Routledge.
- Bjørge, T. (2009). Processes of disengagement from violent groups of the extreme right. I T. Bjørge & J. Horgan (Red.), *Leaving terrorism behind: Individual and collective disengagement*. Oxon och New York: Routledge.
- Bjørge, T., van Donselaar, J., & Grunenbergs, S. (2009). Exit from Rightwing Extremist Groups: Lessons from Disengagement Programmes in Norway, Sweden and Germany. I T. Bjørge & J. Horgan (Red.), *Leaving Terrorism Behind: Individual and Collective Disengagement*. Oxon och New York: Routledge.
- Bjørge, T., & Horgan, J. (2009). Introduction. I *Leaving terrorism behind: individual and collective disengagement*. Oxon and New York: Routledge. I T. Bjørge & J. Horgan (Red.), *Leaving Terrorism Behind: Individual and Collective Disengagement*. Oxon och New York: Routledge.
- Borum, R., Bartel, P. A., & Forth, A. E. (2005). Structured assessment of violence risk in youth. *Mental health screening and assessment in juvenile justice*, 311-323.
- Boucek, C., (2009). Extremist re-education and rehabilitation in Saudi Arabia. I *Leaving terrorism behind: individual and collective disengagement*. Oxon and New York: Routledge. I T. Bjørge & J. Horgan (Red.), *Leaving Terrorism Behind: Individual and Collective Disengagement*. Oxon och New York: Routledge.
- Carter, B. (2013). *Women and violent extremism*. GSDRC Helpdesk Research Report.
- Chrisafis, A. (2015, 12 januari). Charlie Hebdo attackers: born, raised and radicalised in Paris. *The Guardian*. Hämtad från <http://www.theguardian.com/world/2015/jan/12/-sp-charlie-hebdo-attackers-kids-france-radicalised-paris>

- Corner, E., & Gill, P. (2015). A false dichotomy? Mental illness and lone-actor terrorism. *Law and human behavior*, 39(1), 23.
- Dalgaard-Nielsen, A. (2013). Promoting exit from violent extremism: Themes and approaches. *Studies in Conflict & Terrorism*, 36(2), 99-115.
- Dean, C. (2014). The Healty Identity Intervention: the UK's development of a psychologically informed intervention to address extremist offending. I A. Silke (Red.), *Prisons, terrorism and extremism: critical issues in management, radicalisation and reform*. New York, NY: Routledge.
- Dir. 2014:103. *En nationell samordnare för att värna demokratin mot våldsbejakande extremism*. Regeringen.
- Ds 2014:4. *Våldsbejakande extremism i Sverige – nuläge och tendenser*. Kulturdepartementet.
- Dugas, M., & Kruglanski, A. W. (2014). The quest for significance model of radicalization: implications for the management of terrorist detainees. *Behavioral sciences & the law*, 32(3), 423-439.
- Elliott, M. (2002, 16 februari). The Shoe Bomber's World. *Time*. Hämtad från <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,203478-3,00.html>
- Erikson, E. H. (1988). *Ungdomens identitetskriser*. Stockholm: Natur och kultur.
- Forster, M., & Livheim, F. (2009). KOMET för föräldrar till ungdomar 12-18 år-manual för gruppledare [KOMET program curriculum]. *Stockholm: Preventionscentrum, Stockholms stad*.
- Förenta nationerna. (1955). Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners.
- Gill, P., Horgan, J., & Deckert, P. (2014). Bombing Alone: Tracing the Motivations and Antecedent Behaviors of Lone-Actor Terrorists. *Journal of forensic sciences*, 59(2), 425-435.
- Goldstein, A. P., Glick, B., & Gibbs, J. C. (1998). *Aggression Replacement Training: A comprehensive intervention for aggressive youth*. Research Press.
- Gustafsson, L. (2015). *Våldsbejakande islamistisk extremism och sociala medier*. Försvarshögskolan, CATS.
- Hayes, S. C., Strosahl, K. D., & Wilson, K. G. (1999). *Acceptance and commitment therapy*. New York: Guilford Press.
- von Hein, M. (2015, 15 januari). Prisons: centers of radicalization. *Deutsche Welle*. Hämtad från <http://www.dw.com/en/prisons-centers-of-radicalization/a-18192520>

- Hermansson Adler, M., & Mattsson, C. (2008). *Ingen blir nazist över en natt. Om hur skolan kan möta intoleranta elever*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Herz, M. (2016). *Socialt arbete, pedagogik och arbetet mot så kallad våldsbejakande extremism – en översyn*. Göteborgs universitet, Segerstedtinstitutet.
- HM Government. (2012). *Channel: Vulnerability assessment framework* [Broschyr]. Hämtad från https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/118187/vul-assessment.pdf
- Hoge, R. D., & Andrews, D. A. (2011). *Youth Level of Service/case Management Inventory 2.0 (YLS/CMI 2.0): User's Manual*. Toronto, Canada: Multi-Health Systems.
- Horgan, J. (2009). *Walking away from terrorism: accounts of disengagement from radical and extremist movements*. London och New York: Routledge.
- Hugo, M. (2010). *Skolverksamheten inom SiS 2009*. Allmän SiS-rapport 2010:4.
- Justis- og beredskapsdepartementet. (u.å). *Nasjonal veileder for forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme*. Hämtad 4 december 2015 från <https://www.regjeringen.no/no/sub/radikaliserings/veileder/id2398051/>
- Justitsministeriet, politi- og Strafferetsavdelningen. (2015). *Evaluering af indsatsen mod radikaliserings og ekstremisme i fængsler mv*. København: Justitsministeriet. Hämtad från <https://bibliotek.dk/da/work/870970-basis:52085608>
- Kruglanski, A. W., Chen, X., Dechesne, M., Fishman, S., & Orehek, E. (2009). Fully committed: Suicide bombers' motivation and the quest for personal significance. *Political Psychology, 30*(3), 331-357.
- Kruglanski, A. W., Gelfand, M. J., Bélanger, J. J., Gunaratna, R., & Hetiarachchi, M. (2014). Deradicalizing the Liberation Tigers of Tamil Eelam (LTTE): Some preliminary findings. I A. Silke (Red.), *Prisons, Terrorism and Extremism: Critical issues in management, radicalization and reform*. London: Routledge.
- Kruglanski, A. W., Gelfand, M. J., Bélanger, J. J., Sheveland, A., Hetiarachchi, M., & Gunaratna, R. (2014). The psychology of radicalization and deradicalization: How significance quest impacts violent extremism. *Political Psychology, 35*(S1), 69-93.
- Ku2015/01386/D. Uppdrag att kartlägga metoder och arbetssätt för att förebygga våldsbejakande extremism inom myndighetens särskilda ungdomshem. Kulturdepartementet, 2015-04-23.
- Lööw, H. (2015). *Nazismen i Sverige 2000-2014*. Ordfront Förlag.

- Michel, S. & Stys, Y. (2014). *Use of programs and interventions with Canada's federally sentenced radicalized offenders*. Correctional Service of Canada.
- Mullins, S. (2010). Rehabilitation of Islamist terrorists: Lessons from criminology. *Dynamics of Asymmetric Conflict*, 3(3), 162-193.
- Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism. (u.å.). *Lägesbild över Sveriges kommuners arbete mot våldsbejakande extremism*. Hämtad från <http://media.samordnarenmotextremism.se/2016/04/Kommunrapporten.pdf>
- Neumann, P. R. (2010). *Prisons and terrorism: Radicalisation and de-radicalisation in 15 countries*. King's College London, ICSR.
- National Offender Management Service. (u.å.). *Extremism Risk Guidance 22+ & Extremism Risk Screen. Summary and Overview* [Broschyr].
- National Offender Management Service. (u.å.). *Interventions Services. Developing Dialogues. Summary and Overview* [Broschyr].
- Post, J. M. (1990). Terrorist psycho-logic: Terrorist behavior as a product of psychological forces. I W. Reich (Red.), *Origins of terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, and states of mind*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Pressman, D. E., & Flockton, J. (2012). Calibrating risk for violent political extremists and terrorists: the VERA 2 structured assessment. *The British Journal of Forensic Practice*, 14(4), 237-251.
- Prop. 2014/15:43. *Utbildning för elever i samhällsvård och på sjukhus*. Utbildningsdepartementet.
- Radicalisation Awareness Network (2015). *RAN Collection Preventing Radicalisation to Terrorism and Violent Extremis: Approaches and Practice*. Hämtad från http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/index_en.htm
- Radicalisation Awareness Network (2016). *Dealing with radicalisation in a prison and probation context: RAN P&P - practitioners working paper*. Hämtad från http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-news/docs/ran_p_and_p_practitioners_working_paper_en.pdf
- Ranstorp, M., Gustafsson, L., & Hyllengren, P. (2015). *Förebyggande av våldsbejakande extremism på lokal nivå: Exempel och lärdomar från Sverige och Europa*. Försvarshögskolan, CATS.

- Ranstorp, M., & Hyllengren, P. (2013). *Förebyggande av våldsbejakande extremism i tredjeland: Åtgärder för att förhindra att personer ansluter sig till väpnade extremistgrupper i konflikt-zoner*. Försvarshögskolan, CATS.
- Rollnick, S., & Miller, W. R. (2013). Miller, W. R., & Rollnick, S. (2010). *Motiverande samtal: att hjälpa människor till förändring*. Natur&Kultur.
- SFS nr: 2009:400. *Offentlighets- och sekretesslag*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Silke, A. (2014). *Prisons, terrorism and extremism: critical issues in management, radicalisation and reform*. New York, NY: Routledge.
- Skolinspektionen. (2015). *Skolverksamheten vid Statens särskilda ungdomshem*. Dnr 402-2014:1542.
- SOU 2013:81. *När vi bryr oss - förslag om samverkan och utbildning för att effektivare förebygga våldsbejakande extremism*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Statens institutionsstyrelse. (2009). *Slutrapport MVG - förstärkt vårdkedja inom ungdomsvården*.
- Statens institutionsstyrelse. (2013). *Slutredovisning av regeringens uppdrag till Statens institutionsstyrelse och Specialpedagogiska skolmyndigheten – att utveckla och pröva en samverkansmodell för skolverksamheten*. Dnr 1176-2013.
- Statens institutionsstyrelse. (2015). *Ungdomar intagna på SiS särskilda ungdomshem 2013: En tabellsammanställning av ADAD inskrivningsintervju*. (Institutionsvård i fokus nr 4:2015). Stockholm.
- Statens institutionsstyrelse. (2016). *Årsredovisning 2015*.
- Statens institutionsstyrelse. (2015). *Åtgärdsplan för SiS skolverksamhet*. Dnr 3.4.2693-2015.
- Strengbom, I. (2016, 25 april). Modern som försvar mot terrorism. *SVT nyheter*. Hämtad från <http://www.svt.se/nyheter/ska-starkas-i-sin-foraldraroll?>
- Violence Prevention Network. (2011). *Taking Responsibility – Breaking Away from Hate and Violence*. Hämtad från VPN, <http://www.violence-prevention-network.de/en/publications>
- Weenink, A. W. (2015). Behavioral Problems and Disorders among Radicals in Police Files. *Perspectives on Terrorism*, 9(2).
- Wästerfors, D. (2014). *Lektioner i motvind. Om skola för unga på institution*. Malmö: Égalité.
- Özsöz, F. (2011). German Skinheads Behind Bars—Effects of Penal Sanctions on Ideological Offenders. *Punitivity International Developments*. Vol 1, 1, 409.

Bilaga 1.

SiS kontakter med polis och socialtjänst vid misstanke om våldsbejakande extremism – rättsliga förutsättningar

Huvudregeln är att sekretess till skydd för enskilda ungdomar gäller inom SiS verksamhet. Detta följer av 26 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL. Sekretessen hindrar dock inte att uppgifter lämnas vidare, om den enskilde samtycker till det.

Även i vissa andra fall har personalen inom SiS möjlighet att bryta sekretessen och vända sig till polisen och/eller socialtjänsten. Det kan exempelvis ske om personalen misstänker att någon har begått ett allvarligt brott eller misstänker att någon under 21 år planerar att utöva brottslig verksamhet. Nedan följer en redogörelse för aktuella bestämmelser på området. Bestämmelserna gäller oavsett om ungdomarna vårdas med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) eller lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU).

Vissa sekretessbrytande bestämmelser

I 10 kap. 23 § OSL regleras uppgiftslämnande i vissa speciella situationer, bland annat möjligheter att till polis- och åklagarmyndighet lämna uppgifter som rör misstankar om att ett brott har begåtts. Detta förutsätter – såvitt avser uppgift om enskilda ungdomar – att det är fråga om

- brott med ett lägsta straff på *ett års fängelse*. Exempel på sådana brott är allmänfarlig ödeläggelse (mindre allvarligt brott), grov misshandel, mordbrand (mindre allvarligt brott), terroristbrott⁹⁸, eller
- försök till brott med ett lägsta straff på *två års fängelse*. Exempel på sådana brott är allmänfarlig ödeläggelse (normalgraden), grovt narkotikabrott, mord, våldtäkt, terroristbrott.

I 10 kap. 18 a § OSL finns en sekretessbrytande bestämmelse som säger att SiS i vissa fall får lämna uppgifter till polisen i brottsförebyggande syfte. Bestämmelsen innebär att en uppgift som rör enskild som inte har fyllt 21 år får lämnas till en polismyndighet utan hinder av sekretessen om det finns risk för att den unge kommer att utöva brottslig verksamhet (oavsett brott) och uppgiften kan antas bidra till att förhindra detta.

Den 1 april 2016 infördes ett särskilt straffansvar⁹⁹ för den som

- tar emot utbildning avseende bland annat terroristbrott (fängelse i högst två år eller, om brottet är grovt, fängelse i lägst sex månader och högst sex år)

⁹⁸ Se 3 § lagen (2003:148) om straff för terroristbrott.

⁹⁹ Se lagen (2002:444) om straff för finansiering av särskilt allvarlig brottslighet i vissa fall och lagen (2010:299) om straff för offentlig uppmaning, rekrytering och utbildning avseende terroristbrott och annan särskilt allvarlig brottslighet.

- reser eller påbörjar en resa till ett annat land än det land där personen är medborgare om avsikten är att begå eller förbereda eller att ge eller ta emot utbildning avseende bland annat terroristbrott (fängelse i högst två år)
- finansierar en sådan resa som avses ovan (fängelse i högst två år), eller
- finansierar en person eller en sammanslutning av personer som till exempel begår terroristbrott, oavsett syftet med finansieringen (fängelse i högst två år eller, om brottet är grovt, fängelse i lägst sex månader och högst sex år).

Den nya lagstiftningen medför att myndigheten, i de fall det finns konkreta omständigheter som motiverar bedömningen att det föreligger risk för att den unge kommer att utöva denna nya typ av brottlighet, kan bryta sekretessen med stöd av 10 kap. 18 a § OSL och informera polisen i brottsförebyggande syfte.

Om någon sprider information om våldsbejakande extremism kan det vara fråga om hets mot folkgrupp. Detta är inte ett brott med ett lägsta straff på ett års fängelse och sekretessen kan därför inte brytas med stöd av 10 kap. 23 § OSL. Om SiS får information om att en ungdom planerar att sprida information på ett sätt som skulle kunna innebära hets mot folkgrupp, kan sekretessen i vissa fall brytas i brottsförebyggande syfte med stöd av 18 a § OSL.

Får SiS kännedom om att någon som vårdas vid ett särskilt ungdomshem har begått brott eller planerar att begå brott, kan myndigheten även behöva ta en kontakt med kommunens socialtjänst. I 10 kap. 2 § OSL finns en bestämmelse som gör det möjligt att lämna ut sekretessbelagda uppgifter om det är nödvändigt för att den utlämnande myndigheten ska kunna fullgöra sin verksamhet. Denna sekretessbrytande bestämmelse skulle kunna bli aktuell i dessa fall.

Sekretessen enligt 26 kap. 1 § OSL hindrar heller inte att uppgifter lämnas från SiS till socialtjänsten om den unge inte fyllt 18 år och det behövs för att ge honom eller henne nödvändig vård, behandling eller annat stöd (26 kap. 9 § OSL).

Bilaga 2.

SiS särskilda befogenheter

Möjligheter att begränsa ungdomarnas kontakter med våldsbejakande rörelser

De ungdomar som vårdas med stöd av 3 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) eller lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU) kan förvägras vissa telefonsamtal och besök. De skäl som kan motivera en inskränkning för ungdomar som vårdas med stöd av 3 § LVU är att en viss kontakt kan äventyra vården eller ordningen vid hemmet (15 a § LVU). Skäl som kan motivera en inskränkning för dem som vårdas enligt LSU är att säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet äventyras, att det motverkar den unges anpassning i samhället eller annars är till skada för den unge eller någon annan (16 § LSU).

Möjligheter att begränsa ungdomarnas tillgång till internet m.m.

Det finns inte någon specialreglering om tillgång till internet och exempelvis sociala medier. SiS kan dock besluta att omhänderta viss egendom, såsom mobiltelefoner och datorer, om rekvisiten i lagen är uppfyllda, det vill säga att föremålen bedöms vara till men för den unges vård eller störa ordningen vid hemmet (16 § LVU, 15 § LSU). Detsamma gäller möjligheten att omhänderta till exempel litteratur och filmer.

Möjligheter att begränsa ungdomarnas användning av symboler

Den grundlagsfästa yttrandefriheten omfattar rätten att ge till känna sin åsikt genom att bära klädsel som visar viss gäng- eller gruppstillhörighet. Detta gäller även om åsiktsyttringen kan förknippas med värderingar som står i strid med vad som är gängse i samhället (se dom från Kammarrätten i Sundsvall den 18 mars 2011, mål nr 1129-10).

JO har, när det rört sig om möjligheterna att förbjuda vissa symboler i skolan, tidigare uttalat att det inte är lagligen möjligt för en skolstyrelse eller en rektor att själv bestämma att vissa yttranden inte ska vara tillåtna, därför att de till exempel skulle vara odemokratiska eller nedvärderande (JO 1997/98 s. 436 f.).

När det gäller SiS verksamhet finns en möjlighet att använda befogenheten omhändertagande av egendom om innehavet av vissa symboler skulle störa ordningen vid hemmet, till exempel i form av bråk mellan ungdomarna, eller bedöms vara till men för vården.

Statens institutionsstyrelse, SiS
Box 30224, 104 25 Stockholm
Telefon vx: 010-453 40 00
Telefax: 010-453 40 50
Besöksadress: Lindhagensgatan 126
www.stat-inst.se